

Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра психології

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Курс лекцій

для студентів спеціальності 053 «Психологія» ОС «Магістр»

Мукачево
МДУ 2017

УДК 378.016:159.9(042.4)(075.8)

Розглянуто та рекомендовано до друку науково-методичною радою

Мукачівського державного університету

протокол № 8 від 21.12.2017р.

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри психології

протокол № 6 від 30.11.2017 р.

Укладачі:

Щербан Т.Д. - д.психол.н., проф. кафедри психології МДУ;

Алмаші С.І. - ст.викладач кафедри психології МДУ

Рецензент

Іванова В.В. – к.психол. наук, доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти МДУ

М54

Методика викладання психології у вищій школі: курс лекцій для студентів спеціальності 053 «Психологія» ОС «Магістр» / укладачі Щербан Т.Д., Алмаші С.І. – Мукачево : МДУ, 2017. - 53с. (1,9 др.а.)

Анотація.

Курс лекцій з дисципліни «**Методика викладання психології у вищій школі**»: містить 12 тем, що розкривають: педагогіку та психологію вищої школи як галузь наукового дослідження; загальну психологічну характеристику студентського віку; психологію студентської групи; психологію навчання у психологічній теорії; технологію і техніку підготовки і проведення тематичних та проблемних лекцій у вищій школі; організацію навчання і види навчально-практичних занять по психології; організацію навчання і види лабораторних занять по психології; контроль навчальних досягнень студентів; сучасні технології навчання у ВНЗ; психологію педагогічної діяльності та психологію особистості вчителя; спілкування як чинник успішності у процесі професійного становлення. Контрольні запитання та завдання, рекомендована література допомагають усвідомити та засвоїти основи дисципліни. Курс лекцій призначений для студентів спеціальності 053 «Психологія» ОС «Магістр».

© МДУ, 2017

Зміст

Вступ.....	4
Структура навчальної дисципліни.....	6
Тема 1. Педагогіка та психологія вищої школи як галузь наукового дослідження.....	7
Тема 2. Загальна психологічна характеристика студентського віку.....	11
Тема 3. Психологія студентської групи.....	15
Тема 4. Психологія навчання у психологічній теорії.....	19
Тема 5. Лекція у вищій школі: технологія і техніка підготовки і проведення.....	22
Тема 6. Проблемна лекція.....	26
Тема 7. Організація навчання і види навчально-практичних занять по психології.....	30
Тема 8. Організація навчання і види лабораторних занять по психології....	34
Тема 9. Контроль навчальних досягнень студентів.....	36
Тема 10. Сучасні технології навчання у ВНЗ.....	40
Тема 11. Психологія педагогічної діяльності та психологія особистості вчителя.....	43
Тема 12. Спілкування – чинник успішності у процесі професійного становлення.....	47
Список рекомендованих та використаних джерел.....	51

Вступ

Метою вивчення навчальної дисципліни є формування психолого-педагогічних знань з методики викладання психології; надання допомоги майбутньому викладачу у підготовці занять з психології у вищій школі; опанування практично-методичними навиками підготовки занять з психологічних дисциплін; визначення стану сучасної психологічної науки і розвиток її загальної теорії. Студенти повинні оволодіти знаннями, вміннями, які необхідні для їх плідної, творчої майбутньої роботи викладача, бути обізнаними з різними технологіями і вміло застосовувати їх під час вивчення основних питань майбутньої професійної діяльності.

Завданнями курсу «Методика викладання психології у вищій школі» є:

- формування у студентів психолого-педагогічної культури;
- ознайомлення їх з сучасними тенденціями у теорії та практиці психології та педагогіки вищої школи;
- вироблення професійного ставлення до організації навчально-виховного процесу у ВНЗ з урахуванням психологічних особистісних особливостей його учасників;
- розвиток мотивації практичного застосування отриманих психолого-педагогічних знань у конкретних ситуаціях власної майбутньої професійної діяльності;
- виховання потреби до необхідності постійного поглиблення та удосконалення психолого-педагогічних компетентностей.

У результаті вивчення даного курсу студент повинен **знати**:

- сутність основних психологічних та педагогічних явищ вищої школи;
- загальну психологічну характеристику студентського віку, психологію студентської групи, умови формування студентської спільноти;
- особливості професійного становлення та виховання особистості студента як майбутнього фахівця з вищою освітою;
- психологічні засади управління навчальним процесом у вищій школі;
- психологічні аспекти викладацької діяльності, основи комунікативної взаємодії між педагогом та студентом, способи розв'язання конфліктних ситуацій;
- своєрідність навчально-виховного процесу у вищій школі;
- тенденції, особливості розвитку системи вищої освіти в Україні та зарубіжних країнах;
- критерії відбору, принципи структурування змісту навчальної дисципліни у вищій школі;
- сучасні методи та форми організації навчання студентів, норми, критерії оцінювання їх знань та умінь.

На основі засвоєння теоретичних положень курсу студент повинен **уміти**:

- проводити заняття з психологічних дисциплін;
- проводити оцінювання знань студентів з психологічних дисциплін;
- складати робочу програму з дисциплін;

- розробляти і проводити лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття;
- працювати з першоджерелами та науковою літературою, аналізувати та систематизувати наукову літературу під час підготовки до проведення занять;
- вміння застосовувати в процесі навчання сучасні інформаційні технології, новітні методики викладання психологічних дисциплін, кращий педагогічний досвід тощо.

Прослуховування курсу забезпечить формування у студентів системи компетентностей, які є критеріями оцінки якості отриманих знань.

Загальні компетентності: здатність застосовувати теоретичні знання на практиці; вміння працювати самостійно; здатність до спостереження, порівняння, аналізу при вивченні основних питань дисципліни; турбота про якість виконаної роботи; здатність до письмової і усної комунікації рідною мовою.

Фахові компетентності: базові уявлення про методику викладання психології; вміння продемонструвати знання з методики викладання психології у вищій школі; вміння застосовувати на практиці методи аналізу, порівняння; володіння описовими, аналітичними методами дослідження; здатність практично застосовувати отримані знання із курсу при проходженні асистентської практики та виконанні мультимедійних презентацій.

Структура навчальної дисципліни

Перелік лекційних тем

Тема 1. Педагогіка та психологія вищої школи як галузь наукового дослідження.

Тема 2. Загальна психологічна характеристика студентського віку.

Тема 3. Психологія студентської групи.

Тема 4. Психологія навчання у психологічній теорії.

Тема 5. Лекція у вищій школі: технологія і техніка підготовки і проведення.

Тема 6. Проблемна лекція.

Тема 7. Організація навчання і види навчально-практичних занять по психології.

Тема 8. Організація навчання і види лабораторних занять по психології.

Тема 9. Контроль навчальних досягнень студентів.

Тема 10. Сучасні технології навчання у ВНЗ.

Тема 11. Психологія педагогічної діяльності та психологія особистості вчителя.

Тема 12. Спілкування – чинник успішності у процесі професійного становлення.

Тема 1. Загальні основи педагогіки вищої школи

1. Психологія та педагогіка вищої школи як галузь наукового дослідження
2. Криза вищої освіти. Основні напрями реформування
3. Предмет і основні категорії психології та педагогіки вищої школи
4. Завдання педагогіки та психології вищої школи на сучасному етапі
5. Структура навчального процесу у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: болонський процес, дидактика, демократизація, гуманізація, тенденції сучасної освіти.

Психологія та педагогіка вищої школи як галузь наукового дослідження

Вагомі наукові здобутки в розробці актуальних проблем психології та педагогіки вищої школи належать українським ученим: психічний розвиток особистості в навчально-виховному процесі (Г.С. Костюк), психологічні засади формування особистості майбутнього вчителя (Д.Ф. Ніколенко), психологічне обґрунтування методів і прийомів навчання у вищій школі (А. М. Алексюк), психолого-педагогічні умови професійної адаптації молодого педагога (О. Г. Мороз), стратегія становлення моральності особистості (І.Д. Бех), психологічні засади формування громадянської свідомості і національної самосвідомості молоді (М.Й. Боришевський), детермінанти і психологічні механізми розвитку соціальної активності дітей і молоді (О.В. Киричук), психологічні особливості сучасного студентства (О. Ф. Бондаренко, В. А. Семиченко), оптимізація взаємин викладачів і студентів (В.В. Власенко) та ін. В. М. Галузинський, М. Б. Євтух є авторами навчального посібника «Основи педагогіки і психології вищої школи в Україні» (1995 р.).

Криза вищої освіти. Основні напрями реформування

Мета вищої освіти– виховання в молоді довіри до динамічних знань, усвідомлення потреби розвитку своїх творчих здібностей. в системі освіти.

Риси кризи вищої освіти:

Потреба в підготовці фахівців нової формації, але для цього не було ні наукової, ні методичної бази.

Підготовка фахівців відповідно їх духовному й культурному розвитку.

Тоталітарне управління освітою, уніфікація вимог пригнічували ініціативу, творчість, відповідальність викладачів вищої школи.

Шляхи реформування вищої освіти

Гуманітаризація освіти - узгодження викладання технічних, природничо-математичних дисциплін із гуманітарними – науками про суспільство та людину. Гуманізація - визнання загальнолюдських цінностей формування громадянина з притаманними йому громадянською і національною

самосвідомістю. Інтеграція наук, їх співдружність (синергія), створення на цій основі дисциплін, ефективних для підготовки сучасного фахівця.

Основна ідея реформування системи освіти в Україні – це поетапне трансформування національної системи освіти до європейського геокультурного простору. Ці ідеї конкретизуються в таких завданнях: готувати фахівців із вищою освітою до подальшої самостійної безперервної самоосвіти; навчити орієнтуватися в потоці інформації, яка нарощує темпи розвитку; виховувати потребу в подальшій самоосвіті та професійному самовдосконаленні. Освіченість – це насамперед уміння вчитися самостійно.

Предмет і основні категорії психології та педагогіки вищої школи

Дидактика вищої освіти - галузь педагогіки, яка розробляє теорію освіти, навчання і виховання у процесі навчання у ВНЗ. Об'єктом дидактики як науки є процес навчання у всьому його об'ємі і у всіх аспектах, а предметом дидактики визначається система відповідних відносин «студент – викладач», «студент - навчальний предмет», «студент - інші студенти».

Завдання дидактики полягає у тому, щоб науково обґрунтовувати зміст освіти, досліджувати і пояснювати закономірності процесу навчання і умови його оптимальної організації, розробляти і упроваджувати в педагогічну практику більш досконалі моделі навчального процесу у ВНЗ, новітні технології, методики та методи навчання.

Об'єктом психологічної науки є соціальні суб'єкти, їх діяльність, зв'язки і відношення. Із цих позицій предметом психології вищої школи є особистість викладача та студента в їх розвивальній педагогічній взаємодії. Вона досліджує роль «особистісного чинника» при впровадженні інноваційних технологій навчання і виховання у ВНЗ, психологічні умови і механізми становлення особистості майбутнього фахівця в системі ступеневої вищої освіти (бакалавр, магістр).

До категоріального апарату курсу належать:

- викладання - діяльність викладача, яка полягає в постановці перед студентами пізнавальних завдань, повідомленні нових знань, організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, перевірці якості набутих ними знань, умінь і навичок;

- учіння - цілеспрямований процес засвоєння студентами знань, оволодіння уміннями і навичками, у широкому розумінні - оволодіння соціальним досвідом;

- навчання - цілеспрямований процес взаємодії викладача зі студентами з метою засвоєння студентами знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини;

- освіта - процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості.

Поняття «закон» розуміють як необхідний, всезагальний, суттєвий, внутрішній, повторюваний зв'язок між предметами і явищами об'єктивної

дійсності. Закони: соціальної обумовленості цілей, змісту і методів навчання; виховного та розвиваючого навчання; обумовленості навчання та виховання характером діяльності студентів; цілісності та єдності навчального процесу; єдності та взаємозв'язку теорії і практики у навчанні; єдності та взаємообумовленості індивідуальної і колективної організації навчальної діяльності.

Закономірності відображають стійкі залежності між усіма елементами навчання - діяльністю педагога, діяльністю студента та об'єктом засвоєння, тобто змістом навчання.

До об'єктивних закономірностей процесу навчання у ВНЗ відносять: зумовленість навчання суспільним потребам; залежність між метою навчання, змістом і методами навчання; виховний і розвивальний характер навчання.

До суб'єктивних закономірностей процесу навчання можна віднести наступні: вікові, психологічні і реальні навчальні можливості студентів; рівень активності та відповідальності студента за якість навчальних досягнень; характер взаємодії педагога і студента; оптимальна організація пізнавальної діяльності студентів; значущість для студентів засвоюваного змісту, ефективного поєднання теорії і практики.

Принципи навчання - керівні ідеї, основні положення, що визначають зміст, організаційні форми та методи навчальної роботи; це певна система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність.

Принципи навчання у вищій школі:

- 1) Цілеспрямованості і науковості.
- 2) Доступності навчання.
- 3) Гуманізації навчання.
- 4) Єдності освітніх, розвивальних і виховних функцій навчання.
- 5) Забезпечення органічної єдності теоретичної і практичної підготовки фахівців.
- 6) Активності і творчої самостійності студентів та їх відповідальності за результати навчально-пізнавальної діяльності.
- 7) Систематичності і послідовності у процесі навчальної діяльності викладача і самостійної роботи студента.
- 8) Поєднання конкретного і абстрактного у навчальному процесі.
- 9) Міцності знань, вмінь і навичок.
- 10) Грунтовності засвоєння навчального матеріалу

Завдання педагогіки та психології вищої школи на сучасному етапі

Психологія та педагогіка вищої школи як наукова і прикладна галузь розв'язує низку практичних, науково-дослідних і діагностично-корекційних завдань.

До практичних завдань належать: розробка наукової, психолого-педагогічної та методичної бази; обґрунтування оптимальних форм навчально-

професійної діяльності; розробка особистісно-орієнтованих технологій навчання; пошук ефективних шляхів забезпечення фахової підготовки студентів.

Серед науково-дослідних завдань є такі: обґрунтування професіограми сучасного фахівця; виявлення чинників соціалізації особистості майбутнього фахівця; розробка засад формування національної самосвідомості, активної громадянської позиції; вивчення закономірностей діалогу студента і комп'ютера; дослідження проблем підготовки науково-педагогічних кадрів; вивчення наукової творчості.

До діагностично-корекційних завдань належать: розробка методів професійної орієнтації старшокласників та обґрунтування системи професійного відбору молоді; діагностика настанов студентів щодо формування позитивної «Я-концепції»; визначення рівня психологічної готовності першокурсників до навчання; вивчення стану взаємин викладачів і студентів.

Структура навчального процесу у вищому навчальному закладі

Навчальний процес у вищій школі - це система організації навчально - виховної діяльності, в основу якої покладено органічну єдність і взаємозв'язок викладання (діяльність викладача) і учіння (діяльність студента), спрямованих на досягнення цілей навчання, розвитку особистості студента, його підготовки до професійної діяльності.

Процес навчання у вищій школі визначається зовнішніми (об'єктивними) і внутрішніми (суб'єктивними) чинниками. До внутрішніх чинників слід віднести особистісні риси студента: особливості його темпераменту, характеру, мислення, пам'яті, пізнавальних можливостей, здібностей, мотивацію учіння, попередній досвід, рівень знань, стиль навчально - пізнавальної діяльності. До зовнішніх чинників відносять зміст і методи навчання, рівень професійної підготовки викладача, умови навчання у вищому навчальному закладі, соціальне оточення студента.

За своєю структурою навчальний процес у вищій школі у найбільш загальному вигляді має такі взаємопов'язані компоненти:

- цільовий - окреслює мету і завдання навчання у вищому навчальному закладі, завдання вивчення конкретної навчальної дисципліни і завдання навчально-пізнавальної діяльності студентів на навчальних заняттях;

- стимулювально-мотиваційний, який передбачає заохочення студентів до активної навчально - пізнавальної діяльності, свідомого засвоєння знань, формування у них позитивної мотивації до навчання;

- змістовий, який має за мету оптимальний добір дисциплін до навчального плану, змістовність навчальних програм і навчальних книг, оптимальний добір змісту, методів і засобів проведення кожного заняття;

- операційно-діяльнісний, що орієнтує на оптимальний добір форм, методів, прийомів і засобів навчання;

- контрольно - регулюючий, орієнтований на забезпечення дієвого контролю та самоконтролю за рівнем академічних досягнень студентів (рівнем їх знань, умінь і навичок) і добір оптимальних методів їх підвищення;

- оцінно-результативна компонента полягає у якісній діагностиці та самодіагностиці рівня знань, умінь і навичок студентів і виявленні шляхів їх поліпшення.

Рекомендовані джерела: [1; 6; 10; 13].

Контрольні запитання та завдання:

1. Назвіть основні принципи освітньої політики України.
2. В чому сутність Болонської системи?
3. Назвіть головні завдання вищого закладу освіти.
4. Охарактеризуйте дидактику у вищій школі.
5. Проаналізуйте структуру навчального процесу ВНЗ.
6. Вкажіть на провідні тенденції сучасної психологічної освіти в світі.

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Особливості сучасної освітньої політики України.
2. Болонський процес та його проблеми в Україні.
3. Структура вищої освіти України.

Тема 2. Загальна психологічна характеристика студентського віку

1. Психологічна характеристика студентства як періоду пізньої юності або ранньої дорослості.

2. Суперечливості та кризи студентського віку. Вищий навчальний заклад як один із провідних факторів соціалізації особистості студента як фахівця.

3. Професіоналізація особистості студента як новоутворення віку

4. Фахова компетентність як показник психологічної готовності студента до професійної діяльності.

Ключові слова: студентство, криза студентського віку, професіоналізація, компетентність, психологічна готовність.

Психологічна характеристика студентства як періоду пізньої юності або ранньої дорослості

До середини минулого століття в психолого-педагогічній науці вважалося, що людина після досягнення зрілості (від 20 років і далі) перебуває в стані "психічної закам'янілості" й перестає бути здатною до навчання. Нині проблеми розвитку, навчання і виховання зрілої людини на всіх етапах її життєвого шляху досліджуються андрагогікою і педагогічною антропологією, наукові основи якої закладено К.Д. Ушинським, та іншими науками.

Студентський вік (17-23 роки) охоплює і пізньодитячий, юнацький період, і частину дорослого етапу в розвитку і становленні людини.

Студентський вік характеризується найбільш сприятливими умовами для психологічного, біологічного і соціального розвитку. В цей період найвища швидкість пам'яті, реакції, пластичність у формуванні навичок. В особистості на цьому етапі домінують становлення характеру та інтелекту. Активно розвиваються морально-ціннісні й естетичні почуття. Швидко освоюються соціальні ролі дорослого: громадянські, професійні, економічні, сімейні. Формуються і закріплюються схильності, інтереси. Визначаються життєві цілі й прагнення. Досягається високий рівень розвитку фізичних та інтелектуальних сил, активно зростають творчі можливості, збагачується емоційно-чуттєвий зміст, розквітає зовнішня привабливість. Все це часто спричинює дещо ейфорійні, ілюзорні уявлення про невичерпність і безмежність такого стану й приводить до нераціонального, безцільного, безплідного розтрачання фізичних і духовних сил. Саме в студентському віці відбувається перегляд ціннісно-духовних категорій, аксіологічна переорієнтація.

Успішність адаптації студента у ВНЗ значною мірою залежить від розуміння й уваги до розв'язання цієї проблеми з боку педагогів. Доцільними є такі заходи: зустріч ректора з усіма першокурсниками у перші тижні навчання, щоб дати доброзичливі батьківські поради, настанови і застереження; індивідуальна і групова робота куратора; спеціальні заходи служби психологічної допомоги; увага з боку заступника декана з питань виховної роботи. Як уже згадувалося, до середини минулого століття в психолого-педагогічній науці вважалося, що людина після досягнення зрілості (від 20 років і далі) перебуває в стані "психічної закам'янілості" й перестає бути здатною до навчання.

Студентський вік, за Б.Г. Ананьєвим, є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних можливостей. Особливої уваги, турботи і допомоги потребують студенти-першокурсники. Умови життя і навчання у ВНЗ різко відрізняються від шкільних.

Суперечливості та кризи студентського віку. Вищий навчальний заклад як один із провідних факторів соціалізації особистості студента як фахівця

Ознаками кризи можуть бути:

1. сильна фрустрація, виникнення сильних переживань незадоволеної потреби;
2. загострення рольових конфліктів «студент - викладач», «студент - студент»;
3. ціннісно-сміслова невизначеність, неструктурованість особистості (наприклад, дехто вперше дізнається про можливість самоуправління, саморегуляції та самовиховання);
4. інфантильність (студент поводить себе як безвідповідальна людина)

або вдається до пияцтва, сексуальної розпусти, вживання наркотиків.

Кожен психологічний вік вирішує своє протиріччя.

Найбільш кризовими ситуаціями студентського віку є такі:

- 1). Криза професійного вибору.
- 2). Криза залежності від батьківської сім'ї.
- 3). Криза інтимно-сексуальних стосунків.
- 4). Кризові ситуації в навчально-професійній діяльності.
- 5). Криза - побудова планів на майбутнє.

6). Кризовою є також ситуація працевлаштування після закінчення вищого навчального закладу.

7). Особистісні кризи. Внутрішнє життя студента також насичене, багате на переживання, наповнене протиріччями: дружба - самотність; критичність - самокритичність; сором'язливість - самовихваляння; самовідданість - егоїзм тощо.

8). Криза ідентичності, пов'язана з системою «Я». Ідентичність - це стійкий образ «Я», збереження та підтримка своєї особистісної цілісності, тотожності, нерозривності історії свого життя і власного «Я».

Наслідками негативної «Я-концепції» студентів можуть бути такі виявлення:

- замикання в собі, «закривання» від оточуючих;
- демонстрація оточуючим «маски», «хибного обличчя»;
- надмірно чутливе реагування на критику, сміх і осуд;
- болісне переживання неуспіхів у навчанні (роботі) та виявлених власних хиб;

Соціалізація особистості - процес і результат засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду в діяльності та спілкуванні з іншими людьми.

Результатом соціалізації студента є:

- вироблення і трансформація власної системи поглядів на життя та ціннісних орієнтацій, формування життєвого ідеалу;
- засвоєння культури людських взаємин і соціально-професійних функцій;
- формування індивідуального стилю навчально-професійної діяльності та власної моделі моральної поведінки;
- опанування професійною діяльністю та формами ділового спілкування.

Професіоналізація особистості студента як новоутворення віку

Мета навчально-професійної діяльності - засвоєння наукового знання у формі теоретичних понять і вмінь застосування їх при розв'язанні професійних завдань. Характерні для навчально-професійної діяльності ознаки:

1. Професійне навчання у вищій школі для майбутнього фахівця починається під час формування професійних знань, умінь і навичок та засвоєння способів професійно-творчої діяльності.

2. Теоретичне знання має бути включене в реальну діяльність студента. Понятійна форма озброєння знаннями повинна стати способом досягнення практичної професійної мети. Мета професійної підготовки полягає не в передачі конкретних предметних знань, умінь і навичок, а в озброєнні студентів системними інтегрованими науковими знаннями, які є загальною передумовою оволодіння способами вирішення виробничих проблем.

3. У вищій школі вивчаються не основи наук (як у школі), а самі науки в їх розвитку. При цьому самостійна робота студентів зближується з науково-дослідною роботою викладачів, тобто забезпечується єдність навчальної та наукової роботи студентів.

4. Викладання майже всіх наук професіоналізовано.

5. Навчання має проблемний характер.

6. Для вищої школи характерним є емоційність, мажорність усього процесу навчання.

7. Враховуються вікові та індивідуальні особливості студентів.

Основні напрями професіоналізації:

1. Професіоналізуються всі пізнавальні процеси: професійне і сприймання і професійна спостережливість, професійна пам'ять, і професійна увага, професійне мислення. Формується професійна настанова на всі пізнавальні процеси.

2. Фахівець із вищою освітою повинен оволодіти не тільки знаннями, уміннями й навичками, а й самостійно виробляти засоби досягнення поставлених професійних цілей, а для цього повинні бути сформовані механізми планування своєї діяльності, програмування своїх дій, оцінки результатів і їх корекція.

3. Особистість студента набуває професійну спрямованість, що має такі прояви:

- професійна мотивація, загальне позитивне ставлення, схильність і інтерес до професійної діяльності (прагнення до реалізації смислу служіння суспільству, державі, людям);

- розуміння і прийняття професійних завдань з оцінкою власних ресурсів для їх розв'язання.

Фахова компетентність як показник психологічної готовності студента до професійної діяльності

Наслідком професійного зростання особистості майбутнього фахівця та розвитку його професійних здібностей є фахова компетентність, яку набуває студент. Фахова компетентність - здатність успішно виконувати професійні завдання і обов'язки тієї посади, на яку людина претендує. Це кваліфікаційна характеристика фахівця, зокрема:

1) ґрунтовні знання із загальноосвітніх і фахових дисциплін (загальна ерудиція);

2) володіння професійною технологією - здатність мобілізувати знання

та вміння для вирішення конкретних професійних проблем;

3) висока кваліфікація, яка характеризується поліфункціональністю - уміння переносити набуту здатність виконувати виробничі завдання на різні ланки професійної діяльності;

4) уміння аргументувати способи вирішення проблеми на різних рівнях активності.

Високий рівень оволодіння професією характеризує ще одне поняття - професійна культура фахівця. Складниками професійної культури є професійна компетентність, системний світогляд, модельне (професійне) мислення, а також професійна творчість і професійна рефлексія (критична об'єктивна самооцінка).

Рекомендовані джерела: [2; 3; 4; 6; 8; 9;10; 15; 16].

Контрольні запитання та завдання:

1. Який часовий проміжок охоплює студентський вік?
2. Назвіть суперечливості студентського віку.
3. Охарактеризуйте кризу студентського віку.
4. Назвіть фактори успішної соціалізації студента.
5. Які новоутворення студентського віку?

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Студентство як вікова та соціальна категорія.
2. Соціалізація студентів у сучасних умовах вищого навчального закладу.
3. Показники психологічної готовності студента до професійної діяльності.

Тема 3. Психологія студентської групи

1. Психологічні особливості студентської групи та її структура.
2. Розвиток студентської групи, характеристика студентського колективу.
3. Міжособистісні стосунки в студентській групі. Проблема лідера та лідерства.
4. Психологічні особливості студентського самоврядування.

Ключові слова: студентська група, колектив, лідер, лідерство, самоврядування.

Психологічні особливості студентської групи та її структура

Студентська група – спільність автономна й самодостатня. Вона здатна сама вирішувати свої внутрішні проблеми, а її активність пов'язана з соціальним життям факультету, університету, вирішенням проблем соціального характеру .

Студентська група формально-логічно характеризується як первинна,

реальна, мала група, офіційно створена (зовнішньо організована), яка може вміщувати в себе й неформальні мікрогрупи. Вона створюється у вищому навчальному закладі, що обумовлюється потребами управління (як і клас у школі, група в дитячому садку). Студент, звичайно, входить до складу різних соціальних груп. Л. І. Марісова виділяє 7 видів малих груп, в одній або в декількох із яких перебуває за період навчання студент. Серед них: студентська академічна група; студентські наукові гуртки; науково-теоретичні семінари й проблемні групи; студентські групи, існування яких зумовлене формою організації позанавчального виховного процесу та необхідністю розвитку громадсько-політичної й організаторської активності молоді; трудові студентські групи; групи художньої самодіяльності та спортивні команди; побутові малі групи; студентські групи, які виникають несанкціоновано на основі особистих симпатій, приязні, взаємної привабливості та носять лише неформальний характер.

У структурі студентської групи є дві підструктури:

1) офіційна: характеризується цільовим призначенням – професійна підготовка, сприяння становленню майбутнього фахівця.

2) неофіційна: у групі виникають неофіційні угруповання на основі інтересів один до одного або симпатії – антипатії (емоційна сфера

Розвиток студентської групи, характеристика студентського колективу

Студентська академічна група за період свого існування розвивається і проходить кілька стадій (від офіційно створеної групи дирекцією (деканатом) і наказом ректора до згуртованого колективу, який на останньому курсі може розпастися знову на мікрогрупи), кожна з яких характеризується якісними особливостями таких параметрів: спрямованість поведінки та діяльності членів групи; організованість членів групи; комунікативність членів групи.

Цілісними характеристиками студентської групи є такі показники: інтра - та інтегрупова активність; психологічний мікроклімат у групі (емоційний статус); референтність групи - значущість, авторитетність її для членів групи; керівництво і лідерство; згуртованість та ін. За цими показниками визначають такі стадії розвитку студентської групи:

1-а стадія - номінальна група, яка має лише зовнішнє, формальне об'єднання студентів за наказом ректора і списком дирекції (деканату);

2-а стадія - асоціація - початкова міжособистісна інтеграція, первинне об'єднання студентів за загальними ознаками. Організатором життя групи на цій стадії є староста і куратор.

3-я стадія - кооперація, на якій соціально-психологічна й дидактична адаптація студентів майже завершилася. Виявляються неофіційні організатори, авторитетні активісти групи. За ними закріплюються соціальні настанови та керівництво внутрішнім життям групи.

4-а стадія - студентська академічна група стає колективом.

Ознаки студентського колективу:

- 1) Кожен член групи приймає на себе цілі та завдання спільної навчально-професійної діяльності, яка вже має високу ефективність.
- 2) Група характеризується високим рівнем організованості та згуртованості - це команда однодумців.
- 3) Багато членів групи мають статус неформального лідера або тих, кому віддають перевагу при вирішенні питань життя колективу.
- 4) В офіційних керівників групи виявляється демократичний стиль керівництва.
- 5) Група як колектив може бути взірцем і для інших студентських груп, впливати на них.
- 6) У колективі існують визнані норми поведінки (кожен поводить себе так, як прийнято у групі, навіть у манері одягатися). Якщо хтось порушує такі правила, товариші неодмінно роблять йому зауваження.
- 7) Колектив виявляє згуртованість.
- 8) Ще одна важлива особливість колективу в тому, що в ньому мікрогрупи не протистоять одна одній, хоча існують як окремі утворення.

Міжособистісні стосунки в студентській групі. Проблема лідера та лідерства

Групові норми - сукупність правил і вимог, вироблених групою, які регулюють поведінку її членів. Груповий настрій - загальний емоційний стан, який панує, переважає у групі, створює емоційну атмосферу в ній. Він може як стимулювати, так і пригнічувати діяльність окремих членів групи, а інколи навіть призводити до конфліктів. Групова згуртованість - визначається мірою прихильності до групи її членів.

Самоствердження - кожен член колективу усвідомлює себе його частиною і намагається зайняти та втримати в ньому певну позицію (соціальний статус), завоювати визнання, довіру, підтримку, розуміння своїх товаришів («Бути корисним - мій обов'язок, бути популярним - щастя»).

Групова ідентифікація - ототожнення кожним студентом свого «Я» зі своєю групою. Через це окремі вчинки набувають мотивованої сили («Я дію так, як схвалює група»), а групові якості, які виявляються та ще й привласнюються, стають часткою «Я» студента. Саме ідентифікація є психологічною передумовою успішної взаємодії та взаєморозуміння студентів у групі.

Соціальні презентації - прояв своїх загальноприйнятих переконань, ідей і цінностей, які підтримуються більшістю. Вони включають також наші погляди та культуру, ідеологію, що ми демонструємо іншим, розкриваючи перед ними своє «Я».

Соціальна фасилітація - посилення енергії, підвищення активності, домінуючих реакцій індивіда, полегшення його діяльності у присутності групи (разом краще!).

Соціальна інгібіція, навпаки, - утримання, пригнічування активності, гальмування поведінки і діяльності під впливом інших людей.

Переконування - логічне обґрунтування важливості мети і завдання діяльності групи, необхідності отримання нею певних результатів. Від людини очікується свідома згода на виконання цих пропозицій.

Соціальні очікування - ми сподіваємося..., а в кожного є намагання виправдати їх.

Соціальне порівняння - кожен віддзеркалює на себе ставлення до нього членів групи. Ми використовуємо інших людей як еталон для оцінки наших власних настанов (ставлень), емоцій і поведінки.

Наслідування - це не тільки функція соціалізації, але й складник творчості, групової активності, становлення індивідуального стилю діяльності.

Лідер - це особистість, за якою всі інші члени групи визнають право брати на себе найвідповідальніші рішення, які торкаються їхніх інтересів, і визначати напрям і характер діяльності всієї групи (Н.С. Жеребова, ЯЛ. Коломінський , Р.Л. Кричевський та ін.).

Лідерство - процес внутрішньої соціальної організації і управління спілкуванням, діяльністю членів малої групи, здійснюється в спонтанно сформованих малих групах. У кожній мікрогрупі, як правило, є лідер. Залежно від спрямування конкретної діяльності мікрогрупи може бути кілька лідерів (ініціатор вечірок, організатор побуту, провідник культпоходу тощо).

Лідер визначається групою на основі яскраво виражених особистісних якостей, які імпонують членам цієї мікрогрупи, є еталонними для неї, найважливішими серед яких є такі: зацікавленість у досягненні і групової мети; більша поінформованість щодо проблеми, яку треба вирішити; почуття особистої гідності; енергійність; ініціативність і висока соціальна активність; емоційна стійкість; упевненість у собі; організаторські здібності; доброзичливість і емпатія; емоційна привабливість тощо.

Психологічні особливості студентського самоврядування

Самоврядування - хороша школа для виховання керівників або виробничого підрозділу. Їх роль зараз значно зростає. Окрім того, система самоврядування з боку керівних органів звільнена від авторитарних методів. Самоврядування студентською групою (управління групою офіційним і неофіційним лідером) має бути спрямоване як на виконання кожним членом групи своїх прямих обов'язків, які пов'язані з навчально-професійною діяльністю, на підтримання позитивних тенденцій у професійному зростанні, так і на коригування групових настанов і позицій, які впливають на взаємини членів групи та окремих мікрогруп, покращує настрій, підтримує позитивний мікроклімат, облагороджує групові традиції.

Функції студентського самоврядування:

- Забезпечення нормальної навчальної роботи, виконання щоденних завдань із врахуванням інтересів студентів.

- Підготовка студентів як фахівців із вищою освітою до управлінської діяльності.
- Забезпечення в роботі кожного члена органу самоврядування соціальної спрямованості, готувати до активної діяльності в суспільстві як організатора.
- Участь в органах самоврядування більшості студентів, а не тільки активу.

Рекомендовані джерела: [4;5;6;7;8;9].

Контрольні запитання та завдання:

1. Охарактеризуйте студентську групу та назвіть її структуру.
2. Вкажіть на особливості міжособистісних стосунків у студентській групі.
3. Охарактеризуйте проблему лідерства в студентському колективі.
4. В чому полягає специфіка студентського самоврядування?

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Діалектика становлення і розвитку студентського колективу
2. Проблема гармонізації міжособистісних стосунків у студентській групі.
3. Студентська група в дзеркалі соціометрії.

Тема 4. Психологія навчання у психологічній теорії

1. Методологічний принципи розвитку у психології
2. Теорія навчання у психології
3. Психологічна теорія учбової діяльності
4. Формування учбової діяльності студента

Ключові слова: принципи розвитку, теорія навчання, навчальна діяльність, концепція планомірного поетапного формування розумових дій, теорія розвиваючого навчання, проблемне навчання.

Методологічний принципи розвитку у психології

В онтогенезі, під розвитком розуміють два якісно різних процеси – ріст і власне розвиток. Ріст – це процес кількісних змін внутрішньої структури і складу елементів, які входять в структуру, без істотних змін в структурі окремих процесів. Розвиток - це якісні перетворення, які характеризуються ломкою старих форм психічної організації і появою на їх місці нових.

Форма розвитку – найбільш загальні уяви щодо суті процесу розвитку. Розвиток – пристосування індивіда до існуючих умов. Хід розвитку – узагальнена уява про вектор процесу розвитку – від індивідуального до соціального. Специфікою розвитку – уява про те, дії яких законів

підпорядковується розвиток біологічних чи суспільно-історичних. Умовами розвитку – атрибути розвитку, без яких він не можливий. Джерела розвитку – умови, які відносяться до психічної реальності людини і серед інших умов розвитку відіграють найбільш важливу роль. Рушійною силою – процеси в ході яких з'являються всі новоутворення і відбуваються найбільш суттєві зміни в онтогенезі.

Теорія навчання у психології

Всі сучасні напрями теорії навчання класифікуються за кількома основами: опосередкованість або безпосередня взаємодія того хто навчає і того хто навчається (контактне і дистанційне навчання); принцип свідомості (інтуїтивізм); наявність управління освітнім процесом; взаємозв'язок освіти і культури; зв'язок навчання з майбутньою діяльністю; спроба організації навчання.

Основним є традиційне навчання. Це контактне навчання, яке ґрунтується на свідомому засвоєнні знань, не є ціленаправлено керованим, поза контекстне, побудоване за дисциплінарно-предметним принципом.

В. Окном представлено багатоаспектність процесу навчання у наступному виді:

I) Способи навчання: засвоєння; відкриття; переживання; діяльність.

II) Методи викладання: викладаючий; проблемний; експонуючий; практичний.

III) Складові частини змісту навчання: описова; пояснююча; оцінююча; нормативна.

IV) Позиція учня (студента): рецептивна; дослідницька; афективна; активна.

V) Стратегія діяльності: інформаційна; проблемна; емоційна; оперативна.

Теорія навчання – розділ педагогічної психології, який теоретично та емпірично вивчає психологічні умови ефективної взаємодії учителя (викладача) і учня (студента).

Психологічна теорія учбової діяльності

З позиції діяльнісного підходу психологія розглядає організовані форми навчання, як учбову діяльність, яка має свою специфіку (відрізняється від інших видів – праці і гри). Головна її особливість – вона складає основу будь-якої іншої діяльності (готує людину).

Важливим компонентом навчальної діяльності є навчальна задача. У процесі її розв'язання, як і в будь-якій практичній задачі, відбуваються визначені зміни не тільки в об'єктах які вивчаються (або в уяві про ці об'єкти), але змінюється і сам суб'єкт який вивчає. Навчальна задача може вважатися вирішеною тільки тоді, коли відбулися раніше задані зміни в суб'єкті.

В процесі учбової діяльності особистість (яка є суб'єктом) переймає досвід старшого покоління. Знання отримуються через безпосередній контакт з

оточуючою дійсністю, ці знання отримуються від інших (старших) через спеціально організовану діяльність. Ця спеціально організована діяльність і є учбова діяльність щодо оволодіння досвідом створення визначеного об'єкту – продукту діяльності покоління, досвіду людей. Учбова діяльність відтворює роботу тих, хто створив цей продукт, завдяки чому він (продукт) освоюється.

Учбова діяльність має наступну загальну структуру: потреба – задача – мотиви – дії – операції. Потреба в учбовій діяльності – прагнення до засвоєння теоретичних знань. Навчальна задача – вирішуючи її учень (студент) виконує визначені учбові дії та операції. Мотиви учбової діяльності можуть бути різними, але основним є пізнавальний мотив. Виконання учбової діяльності – виконання послідовності учбових дій та операцій щодо вирішення навчальної задачі. Ціль цієї діяльності – засвоєння теоретичних знань.

Формування учбової діяльності студента

П.Я Гальперін концепція планомірного поетапного формування розумових дій. Відповідно до даної теорії учбова діяльність розглядається як діяльність формування осмислених дій. Психологічна концепція поетапного формування розумових дій реалізована в конкретних методиках навчання, дозволяє прискорити процес навчання: отримання кінцевого результату у вигляді вміння виконувати (безпомилково) дії, яким обучалися.

Теорія розвиваючого навчання. Дана теорія ґрунтується на аналізі учбової діяльності як особливої форми активності суб'єкта, направленої на оволодіння соціальним досвідом попередніх поколінь. В.В. Давидов визначив, що учбова діяльність – засвоєння власне теоретичних знань, а формування учбової діяльності - є формування вміння вчитися самостійно та творчо.

Проблемне навчання. Проблемне навчання – альтернатива традиційній педагогічній практиці, яка не стимулює активність тих, хто навчається (пасивне репродукування). Суть проблемного навчання закладається у формулі «Вчити мислити, створюючи учневі проблемну ситуацію» (Т.В. Кудрявцев, А.М. Матюшкін). Проблемна ситуація – психологічний стан суб'єкта при його зустрічі з проблемою, явно (або не зовсім усвідомлено) усвідомлене як інтелектуальне утруднення, яке заважає у вирішенні пізнавальної або практичної задачі, яке вимагає пошуку нових знань або нових способів дій, які дозволять зняти утруднення.

Рекомендовані джерела: [1; 2; 4; 6].

Контрольні запитання та завдання:

1. Охарактеризуйте методологічні принципи розвитку у психології.
2. Проаналізуйте структуру учбової діяльності.
3. Дайте оцінку навчальній задачі як компонентів навчальної діяльності.
4. Назвіть етапи концепції планомірного поетапного формування розумових дій.

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Мотиви учбової діяльності.
2. Особливості концепції планомірного поетапного формування розумових дій.
3. Специфіка проблемного навчання.

Тема 5. Лекція у вищій школі: технологія і техніка підготовки і проведення

1. Лекція – провідна форма навчання у ВНЗ.
2. Дидактичні вимоги до лекції.
3. Методика проведення лекції.
4. Види лекцій.

Ключові слова: лекція, етапи лекції, функції лекції, проблемні лекції, лекції - візуалізації, лекції - консультації, бінарні лекції, лекції - бесіди, лекції - дискусії, лекції із заздалегідь запланованими помилками, лекції з аналізом конкретних ситуацій, лекції -конференції, лекції - прес-конференції.

Лекція – провідна форма навчання у ВНЗ

У вищому навчальному закладі лекція традиційно посідає одне з найбільш важливих місць у навчальному процесі.

Провідною формою навчання у ВНЗ є лекція. Її головна дидактична мета це формування орієнтовної основи для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу.

Слово лекція має латинське походження (lectio — читання). Лекції з'явилися ще у Стародавній Греції (Сократ, Платон, Арістотель) та Стародавньому Римі (Квінтіліан), набули розвитку в епоху середньовіччя. Тоді лекція була основною формою навчання, являючи собою читання церковних першоджерел та їх докладний коментар.

Значний внесок у розвиток лекційної системи навчання зробили математик М. Остроградський, історики Т. Грановський і В. Ключевський та ін.

У середині XIX ст. з'явилась думка про те, що необхідно скорочувати лекційні курси та збільшувати кількість годин, відведених на практичні заняття, які стимулюють самостійність та активність слухачів. Так, М. Пирогов висунув положення про те, що лекції мають читатися тільки тоді, коли лектор володіє цілком новим матеріалом, який ще не був надрукований, або лектор має дар слова.

Ряд науковців висувають аргументи проти лекції:

1. Лекція привчає до пасивного, некритичного сприйняття чужих думок. При цьому чим кращий лектор, тим більша вірогідність такого явища.
2. Відвідування лекцій привчає до школярства і відбиває потяг до

самостійних занять.

3. Студенти неоднаково сприймають лекційний матеріал, деякі записують слова лектора механічно, не усвідомлюючи і не аналізуючи їх.

Проте досвід роботи вищої школи доводить, що усунення лекцій з вищої школи призводить до різкого зниження наукового рівня підготовки.

Лекції необхідні в таких випадках:

1. Немає підручників та навчальних посібників за новими курсами, які тільки складаються.

2. Новий матеріал за конкретною темою ще не знайшов втілення в підручниках або викладений у застарілому трактуванні.

3. Деякі розділи та теми курсу викликають великі труднощі під час самостійного вивчення за підручниками та навчальними посібниками і потребують методичної переробки, яку здійснює лектор.

4. Вихідні положення курсу в посібниках та наукових статтях викладені суперечливо, є взаємовиключні концепції, що їх пояснюють; у таких випадках лекція має давати об'єктивну оцінку різних підходів і трактувань.

5. Лекція необхідна, коли особливо важливим є особистісний емоційний вплив на студентів, що має на меті формування їх поглядів і переконань.

Дидактичні вимоги до лекції

Слід зазначити, що сучасна лекція - це посвячення слухачів у процес сумісної наукової роботи, залучення їх до наукової творчості, а не тільки передавання наукової істини. Тому характерною особливістю сучасної лекції має бути діяльна основа, яка означає не механічне поєднання діяльності викладача і студента, а перш за все їх взаємодію у сумісному навчальному пошуці.

Згідно вимог сучасної дидактики вищої школи лекція повинна забезпечувати:

- науковий виклад великого об'єму чітко систематизованої і концентрованої, методично грамотно опрацьованої сучасної наукової інформації;

- доказовість і аргументованість суджень;

- достатню кількість фактів, аргументів, прикладів, текстів чи документів, які підтверджують основні тези лекції;

- ясність, логічність і лаконічність викладу інформації;

- активацію навчально-пізнавальної діяльності слухачів різноманітними засобами;

- чітке окреслення кола запитань для самостійного опрацювання з посиланням на джерела інформації;

- аналіз різних поглядів на вирішення поставлених проблем;

- надання студентам можливості слухати, осмислювати і нотувати отриману інформацію;

- встановлення контакту з аудиторією та забезпечення ефективного зворотного зв'язку;
- педагогічно доцільне використання різноманітних засобів наочності;
- педагогічну завершеність (повне висвітлення наукової проблеми чи теми з логічними висновками).

Основні функції лекції такі: інформаційна, орієнтовна, пояснювальна, роз'яснювальна, перекопувальна, підсумкова.

Для того щоб лекція була цікавою, вона має враховувати певні умови:

- 1) усвідомлення студентами особистісного смислу в набутті знань у певній науковій галузі;
- 2) усвідомлення аудиторією новизни матеріалу, що подається, і водночас пов'язаного з тими знаннями, які вже нею опановані;
- 3) спонукання та стимулювання мисленнєвої діяльності студентів-слухачів. Для цього доцільно впродовж лекції ставити кілька питань, що стимулюють міркування.

Методика проведення лекції

Будь-яка лекція включає три основні етапи:

I - вступна частина: оголошення теми лекції (для запису студентами), плану лекції (3-4 пункти); формування мети та завдань лекції; стисла характеристика проблеми; показ стану питання; список літератури, навчальних джерел з теми (6-7 джерел).

II - викладення: докази, факти, аналіз понять, висвітлення подій, демонстрація доказів, аудіо - та відеоматеріалів; характеристика різних думок; зв'язок з практикою; галузі застосування набутих знань.

III - висновки: формування загального висновку; установки та завдання для самостійної та пошукової роботи; методичні поради, відповіді на запитання.

Залежно від дидактичної мети, змісту навчальної інформації і рівня підготовки аудиторії викладач вибирає різновид лекції. Структура лекції є, безумовно, творчою справою кожного викладача, проте досвід переконує, що традиційна лекція має зазвичай наступну структуру:

1. Вступна частина з повідомленням студентам теми, мети, завдань лекції та її плану (3-5 основних проблем).
2. Мотивація навчально-пізнавальної діяльності студентів.
3. Короткий огляд рекомендованої літератури (основної та для поглибленого вивчення теми).
4. Актуалізація опорних знань студентів (коротке повторення вузлових питань раніше вивченого та "створення містка" для отримання нових знань).
5. Основна частина - виклад змісту лекції, розкриття її плану.
6. Завершальна частина лекції - узагальнення вивченого та підведення підсумків.
7. Рекомендації щодо самостійної роботи студентів за темою лекції.

8. Час, який відводиться для відповідей на запитання студентів. Проектуючи майбутню лекцію, викладачеві слід орієнтуватися на своїх майбутніх слухачів, прогнозувати можливі труднощі, з якими вони можуть зіткнутися при сприйманні нової інформації, і дібрати такий варіант, який би найбільш повно відповідав особливостям аудиторії.

Ввідна частина лекції. Найбільш важким є початок. Перша уява про лекцію складається уже на підставі формулювання теми. Вона повинна бути короткою, виражати основну ідею, мотивувати студентів щодо необхідності цієї теми для майбутньої спеціальності. Далі повідомляється план лекції. Дана частина зазвичай займає 5-7 хв.

Основна частина лекції. За формою побудови і викладу матеріалу лекції можуть бути різними. Основним недоліком лекції (як уже зазначалося) є пасивність слухачів. Для подолання цього недоліку: звернення до студентів із запитаннями; організація міні-дискусії, формулювання питань з багатьма відповідями; забезпечення оберненого зв'язку.

Заключення. Є обов'язковим етапом закінчувати необхідно конструктивно, емоційному підйомі.

Види лекцій

I. Лекції можна поділити на вступні, основні, підсумкові. У заочній та вечірній формах навчання визначають ще лекції настановні (в яких подається поняття про сутність предмета, характеризуються методи самостійної роботи, види практич них занять, засоби самостійної роботи над матеріалом, докладно характеризується навчальна література); оглядові, які читають за кількома великими темами, якщо бракує часу для викладення кожної теми окремо; оглядові лекції зазвичай читають наприкінці курсу, коли лектор висвітлює найбільш значні вузлові проблеми науки, найновіші досягнення науки і техніки; епізодичні - лекції на одну з обраних тем.

Специфічні вимоги висувають до кожного з видів лекцій у вищій школі.

Вступна лекція має ознайомити студентів з метою та призначенням курсу, його роллю та місцем у системі навчальних дисциплін, що вивчаються майбутніми спеціалістами, містити короткий огляд курсу. Методичний підхід до вступної лекції полягає у розвитку в студентів інтересу до предмета, створенні у них цілісного уявлення про дисципліну, що сприяє її творчому засвоєнню. Доцільно розповісти про методiku роботи над курсом, охарактеризувати підручники та навчальні посібники, ознайомити зі списком рекомендованої літератури, розповісти про вимоги до іспиту та інші види занять, що будуть доповнювати курс.

Традиційним типом у практиці вищої школи постають тематичні лекції. Їх призначення полягає в розкритті певної теми навчальної дисципліни, пояснення студентам інформації, що має бути ними осмислена, засвоєна і використана в ближній перспективі на практичних заняттях, а в далекій перспективі - у майбутній фаховій діяльності.

У підсумковій лекції необхідно узагальнити матеріал, що вивчався, виокремити основні питання курсу, зосередити увагу на практичному значенні набутих знань у подальшому навчанні та майбутній професійній діяльності.

Оглядова лекція - основний метод вивчення кількох тем програми. Застосовується для викладу відомостей, що мають інформаційне значення. Якщо для вступної лекції типовими є різноманітні прийоми узагальнення, установок, оцінних висновків, то оглядовій лекції притаманні елементи оповіді та опису, які поєднуються з аналізом та узагальненнями.

II. За способом викладу навчального матеріалу можна виокремити такі види лекцій: проблемні лекції; лекції – візуалізації; лекції - консультації; бінарні лекції; лекції - бесіди; лекції - дискусії; лекції із заздалегідь запланованими помилками; лекції з аналізом конкретних ситуацій; лекції - конференції; лекції - прес-конференції; популярна лекція.

Рекомендовані джерела: [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

Контрольні запитання та завдання:

1. Вкажіть на особливості лекційної форми навчання.
2. Назвіть основні переваги та недоліки лекційної форми навчання.
3. Які структурні елементи лекції?
4. Охарактеризуйте методику проведення лекції.
5. Які основні підходи до класифікації лекцій?

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Рекомендації викладачеві при підготовці та проведенні лекції.
2. Педагогічна імпровізація як елемент лекторської майстерності.
3. Характеристика лекцій за способом викладу навчального матеріалу.

Тема 6. Проблемна лекція

1. Проблемна лекція, як активний метод навчання у ВНЗ.
2. Дидактичні вимоги до проблемної лекції.
3. Методика проведення проблемної лекції.

Ключові слова: проблемна лекція, структура проблемної лекції, вимоги до проблемної лекції.

Проблемна лекція як активний метод навчання у ВНЗ

На відміну від інформаційної лекції, на якій студенти отримують інтерпретовану викладачем інформацію, на проблемній лекції, новий теоретичний матеріал подається як невідоме, яке слід відкрити, вирішивши проблемну ситуацію. Завдання педагога полягає в необхідності прогнозувати проблемну стратегію навчання, забезпечити участь студентів в аналізі

виниклого протиріччя, залучати їх до вирішення проблемних ситуацій, вчити висувати оригінальні шляхи їх вирішення, вчити аналізувати отриману нову інформацію в світлі відомих теорій, висувати гіпотези і використовувати різноманітні методи для їх вирішення.

Дидактичні особливості проблемної лекції висвітлені в дослідженнях М.І. Махмутова, О.М. Матюшкіна, В. Оконя, М.М. Скаткіна, І.Я. Лернера, А.В. Фурмана та інших вчених, які сформулювали поняття «проблема», «проблемна ситуація», «проблемне навчання».

На проблемній лекції залучення студентів до активної діяльності здійснюється викладачем за допомогою створення проблемних ситуацій.

Проблемна ситуація - ситуація, для оволодіння якою окремих суб'єкт (або колектив) має знайти і застосувати нові для себе знання чи способи дій. У проблемному запитанні, у проблемній ситуації завжди повинна мати місце суперечність, наприклад: суперечність між теоретично можливим способом розв'язання задачі та його практичною недоцільністю, відсутністю методів аналізу і обробки реально існуючих фактів, суперечність між науковими фактами і життєвими уявленнями студентів і т.п.

Дидактичні вимоги до проблемної лекції

У вищій школі, в основному, використовуються наступні варіанти проблемного навчання:

1. Проблемний виклад навчального матеріалу в монологічному режимі лекції чи діалогічному режимі семінару.
2. Проблемний виклад навчального матеріалу на лекції, коли викладач ставить проблемні питання, висуває проблемні завдання і сам їх вирішує, при цьому студенти частково залучаються до пошуку рішення.
3. Частково-пошукова діяльність студентів у процесі виконання експерименту, лабораторних робіт, під час проблемних семінарів, евристичних бесід.

Для створення проблемної ситуації С.С. Вітвицька пропонує використовувати наступні прийоми:

- пряма постановка проблеми;
- проблемне завдання у вигляді запитання;
- повідомлення інформації, яка містить суперечність;
- повідомлення протилежних думок з будь-якого питання;
- звернення уваги на те чи інше життєве явище, яке потрібно пояснити;
- повідомлення фактів, які викликають непорозуміння;
- співставлення життєвих уявлень з науковими;
- постановка питання, на яке повинен відповісти студент, прослухавши частину лекції, і зробити висновки.

Методика проведення проблемної лекції

Засобом управління мисленням студентів на навчально-проблемній лекції має бути система заздалегідь підготовлених викладачем проблемних та інформаційних запитань, які скеровують навчальнопізнавальну діяльність

студента. П. Підласий, Л. Фрідман та М. Гарунов пропонують таку структуру проблемної лекції (табл. 1).

Таблиця 1

Структура проблемної лекції

№ п.п	Етапи лекції	Цілі викладача	Прийоми та способи діяльності викладача
1	Вступ	Оволодіти увагою аудиторії, викликати інтерес	Розпочати лекцію з несподіваної репліки, факту, жартівливого зауваження,сторичного екскурсу
2	Постановка проблеми	Показати актуальність проблеми, проаналізувати Суперечності, часткові проблеми, сформулювати загальну проблему	Звернення до інтересів слухачів, їх потреб, посилення на факти, документи, авторитетні висловлювання, аналіз усталених, але неправильних поглядів
3	Розчленування проблеми на підпроблеми, задачі, запитання	Чітко виокремити перелік проблем, задач, запитань, розкрити їх сутність	Обґрунтування логіки розв'язання проблеми, побудова загальної схеми розв'язання проблеми, ідеї, гіпотези, пошук засобів вирішення, можливі результати, наслідки
4	Виклад своєї позиції, підходів, засобів розв'язання	Показати у порівняльному аналізі власні підходи, позиції та інші думки	Обґрунтування доказів, суджень, аргументів, використання прийомів критичного аналізу, порівняння
5	Узагальнення, висновки	Сконцентрувати увагу аудиторії на головному, сформулювати резюме висловленого	Висловлювання твердження, що інтегрує головну ідею, думку, використання найсильнішого аргументу, крилатого вислову. Показ перспективи розвитку ідеї, можливостей практичного використання отриманих висновків

Основними етапами пізнавальної діяльності студентів у процесі проблемної лекції є:

- Усвідомлення проблеми.
- Висунення гіпотез, пропозиції щодо вирішення проблеми.
- Обговорення варіантів вирішення проблеми.
- Перевірка рішення.

Цінним у проблемній лекції є те, що логіка навчального пізнання ніби імітує логіку наукового пізнання. Однак ефективність проблемної лекції знижується у великих аудиторіях (більш ніж 50 студентів), а також суттєво залежить від рівня підготовки студентів до такого виду роботи.

Процес навчання будується на діалогічному спілкуванні та взаємодії. Проблемний виклад може здійснюватися на різних рівнях.

1-й рівень – проблемний виклад матеріалу самим викладачем. Проведення такої лекції вимагає від викладача великого уміння і парці. В цьому випадку лекція проводиться у Фомі діалогічної бесіди з аудиторією, де вимагається велика і неперервна активність самого викладача, уміння володіти аудиторією, навиками ставити перед студентами проблемні, дослідницькі, пізнавальні задачі, причому так, щоб викликати у студентів інтерес до змісту цих задач і бажання активно приймати участь у процесі їх вирішення. Велику роль відіграє емоційне налаштування викладача.

2-й рівень – досягається, якщо викладач створює проблемні ситуації, а студенти включаються у їх вирішення.

Побудова такої проблемної лекції починається з формулювання протиріччя, мотивування студентів до її вирішення, стимулювання переживання інтелектуального забруднення, а потім під керівництвом викладача організація групової дискусії. Викладач постійно звертається до аудиторії.

Проблемна лекція виконує наступні дидактичні функції, якщо вона: активізує увагу студентів. Цьому сприяє проблемний початок, атмосфера очікування вирішення і т.д.; розвиває творче мислення. За даними А.М. Матюшкіна, при проблемному навчанні більше 70% студентів справляються із задачами вищого рівня складності, а при традиційному лише 15%; в ході лекції відбувається формування навиків наукового мислення, наукової дискусії; включає студентів в обговорення реальних наукових (В.Я.Ляудіс) і практичних проблем.

У навчальному процесі не завжди можна використовувати проблемну лекцію. Для її організації необхідні визначені умови: достатній рівень знань студентів, інтелектуальний рівень, інтерес до проблеми та ін.

Рекомендовані джерела: [1; 2; 3; 6; 10; 14].

Контрольні запитання та завдання:

1. Розкрийте сутність та специфіку проблемної лекції.
2. Що лежить в основі проблемної лекції?
3. Охарактеризуйте дидактичні вимоги до проблемної лекції.
4. В чому специфіка технології проведення проблемної лекції?

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Основні вимоги до підготовки та проведення проблемної лекції.
2. Методи активізації мислительної діяльності в ході проблемної лекції.
3. Особливості підготовки викладача до проведення проблемної лекції.

Тема 7. Організація навчання і види навчально-практичних занять по психології

1. Семінарське заняття, методика його підготовки та проведення.
2. Дидактичні вимоги до семінарських занять.
3. Практичні заняття. Методика підготовки і проведення.
4. Дидактичні вимоги до практичних занять.

Ключові слова: семінарське заняття, види семінарських занять, структура семінарського заняття, вимоги до семінарських занять, практичні заняття, структура практичного заняття, вимоги до практичного заняття.

Семінарське заняття, методика його підготовки та проведення

Ефективною формою організації навчання у вищій школі є семінарські заняття, з якими органічно поєднуються лекції.

Семінар (лат. *seminarium* - розсадник) - вид практичних занять, який передбачає самостійне опрацювання студентами окремих тем і проблем відповідно змісту навчальної дисципліни та обговорення результатів цього вивчення, представлених у вигляді тез, повідомлень, доповідей, рефератів тощо.

Семінарські заняття виконують такі основні функції: навчальну; розвивальну; виховну; діагностично-корекційну та контролюючу.

Залежно від завдань і змісту семінарських занять їх можна класифікувати як: просемінари; традиційні (тематичні) семінари; підсумовуючі семінари (повторення і систематизації знань, міжпредметні семінари та ін.); спецсемінари.

Традиційний (тематичний) семінар орієнтований на обговорення групи проблем, які вивчались студентами самостійно або опрацьовувалися на лекції. Серед тематичних семінарів найчастіше використовуються такі різновиди:

- семінар - бесіда (обговорення заздалегідь підготовлених студентами доповідей, рефератів, творчих робіт);
- семінар-дискусія;
- семінар-конференція;
- семінар – «круглий стіл»;
- семінар-симпозіум та ін.

Залежно від типу структура семінару може бути різною, однак викладачеві слід знати, що при його підготовці навчально-пізнавальну діяльність студентів слід організувати наступним чином:

1. Повідомити тему і план семінару.
2. Запропонувати для самостійного вивчення основну і додаткову літературу.
3. Надати усні чи письмові (у вигляді "Методичних рекомендацій") поради щодо підготовки до семінарів.

4. Надати студентам індивідуальні завдання та за необхідності провести консультацію з теми семінару.

Методика управління семінаром залежить від багатьох чинників: дидактичної мети, педагогічної майстерності викладача, рівня готовності і активності студентів та ін. У найбільш загальному вигляді типова структура семінарського заняття має наступний вигляд (табл. 2).

Таблиця 2

Структура семінарського заняття

Етапи семінару	Зміст і характеристика етапу
Організаційна частина	Мета - мобілізувати студентів до навчання; активізувати їхню увагу; створити робочу атмосферу для проведення заняття. Етап містить привітання викладача зі студентами, виявлення відсутніх, перевірку підготовленості до заняття (можливе коротке фронтальне опитування, короткий тест і т.п.)
Мотивація та стимулювання навчальної діяльності	Передбачає формування потреби вивчення конкретного навчального матеріалу, повідомлення теми, мети та завдань семінару. Мотивація сприяє чіткому усвідомленню мети семінару, що полягає у досягненні кінцевого, запланованого результату спільної діяльності викладача і студентів
Обговорення проблем, винесених на семінарське заняття	Полягає у обговоренні і керуванні процесом розгляду основних питань семінару відповідно до обраного виду і методики його проведення. Викладач має подбати про поетапне обговорення і розуміння студентами вивченої навчальної інформації
Діагностика правильності засвоєння студентами знань	Полягає у з'ясуванні причин нерозуміння певного елемента змісту навчальної інформації, невміння чи помилковості виконання інтелектуальної або практичної дії. Здійснюється за допомогою серії оперативних короточасних контрольних робіт (письмових, графічних, практичних), усних фронтальних опитувань, тренінгу (за необхідності з використанням комп'ютерної техніки)
Підведення підсумків	Передбачає коротке повідомлення про виконання запланованої мети, завдань заняття (аналіз того, що було розглянуто, якість діяльності групи і окремих студентів, оцінювання їхньої роботи)
Організація поза аудиторної самостійної роботи студентів	Містить пояснення щодо змісту завдання, методики його виконання, коротку анотацію рекомендованих джерел інформації, пропозиції щодо виконання індивідуальних завдань

Можна також запропонувати дві структурно-логічні схеми лій викладача при проведенні семінарського заняття:

- 1) При високому рівні готовності і активності студентів (I варіант);
- 2) При недостатньому рівні активності студентів (II варіант).

Дидактичні вимоги до семінарських занять

Різні види семінарських занять вимагають різних форм підготовки до них студентів, зокрема:

- а) усі студенти готують повідомлення з усіх питань семінару;
- б) кожен студент готує реферат за окремим питанням семінару;

в) студент готує доповідь творчого характеру, що містить елементи дослідницького характеру.

Студентові магістратури, молодому викладачеві слід знати основні критерії оцінювання якості семінарського заняття, зокрема:

1. Цілеспрямованість - чітке і аргументоване висунення наукової проблеми, намагання поєднати теоретичний матеріал з його практичним використанням у майбутній професійній діяльності.

2. Планування - виокремлення і повідомлення студентам головних питань, пов'язаних з профільючими дисциплінами, наявність новинок у списку літератури.

3. Організація семінару - уміння розпочинати та підтримувати дискусію, конструктивний аналіз усіх відповідей студентів, оптимальна інформативність і наповненість навчального часу обговоренням проблем.

4. Стиль проведення семінару - поживавлений, з постановкою актуальних питань, наявність елементів дискусії, або млявий, який не викликає інтересу.

5. Ставлення викладача до студентів - поважне, урівноважене, толерантне, справедливо вимогливе чи байдуже.

6. Ставлення студентів до заняття - зацікавлене чи байдуже, конструктивно критичне чи негативне.

7. Якість управління групою - викладач швидко встановлює контакт з учасниками семінару, впевнено та вільно тримається, взаємодія з групою носить педагогічно доцільний характер та охоплює всіх студентів чи, навпаки, викладач робить багато зауважень, розмовляє на підвищених тонах, спирається в роботі на декількох студентів, а інші залишаються пасивними.

8. Коментарі та висновки викладача - кваліфіковані, доказові, переконливі, чи, навпаки, некваліфіковані, неістотні, не містять у собі змістовних рекомендацій; якість оцінювання навчально-пізнавальної діяльності студентів.

9. Якість організації самостійної позааудиторної роботи студентів і визначення теми наступного заняття та рекомендації щодо підготовки, вивчення основних та додаткових джерел, Інтернет-ресурсів і т.п.

Практичні заняття. Методика підготовки і проведення

Практичні заняття (грец. *prakticos* - діяльний) - форма навчального заняття, на якому педагог організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує уміння і навички їх практичного застосування шляхом виконання відповідно поставлених завдань. У структурі практичного заняття домінує самостійна робота студентів. Практичні і лабораторні заняття отримали поширення в університетській освіті у другій половині XIX ст. Зусиллями М.В. Ломоносова лекція знайшла поєднання з практичними заняттями і науково-дослідною роботою.

На відміну від семінару практичне заняття забезпечує засвоєння навчального матеріалу і перш за все всієї системи основних понять.

Цілі практичного заняття:

- допомогти студентам осмислити матеріал, який вивчається;
- формування навиків і умінь інтелектуальної і навчальної діяльності;
- допомогти студентам встановити зв'язок теорії з практикою;
- допомогти студентам усвідомити зв'язок наукових знань з їх майбутньою професійною діяльністю.

Дидактичні вимоги до практичних занять

Для забезпечення повноцінного осмислення наукових знань використовуються різні дидактичні засоби:

- різного роду навчальні задачі (прямі, побічні, професійні і т.д.);
 - навчальні задачі на складання таблиць, схем, на засвоєння інструкцій, інтерпретації результатів діагностики;
 - більш глибоке засвоєння навчальної інформації сприяють досліди та демонстрації;
 - особливо ефективними є завдання пов'язані з майбутньою професійною діяльністю студентів;
 - доцільним на практичних заняттях є вивчення діагностичних методик.
- Наголос робиться на співвідношення: ціль-процедура- обробка-інтерпретація результатів.

Правильно організовані практичні заняття мають важливе виховне та практичне значення (реалізують дидактичний принцип зв'язку теорії з практикою) і орієнтовані на вирішення наступних завдань:

- поглиблення, закріплення і конкретизацію знань, отриманих на лекціях і в процесі самостійної роботи;
- формування практичних умінь і навичок, необхідних в майбутній професійній діяльності;
- розвитку умінь спостерігати та пояснювати явища, що вивчаються;
- розвитку самостійності тощо.

За дидактичною сутністю практичні роботи близькі до лабораторних робіт. У деяких випадках використовується термін "лабораторно-практичні роботи".

Рекомендовані джерела: [3; 6; 10; 14].

Контрольні запитання та завдання:

1. Розкрийте сутність та специфіку семінарського заняття.
2. Назвіть основні види семінарських занять.
3. Охарактеризуйте дидактичні вимоги до семінарського заняття.
4. Яка принципова відмінність практичного заняття від семінарського?

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Загальна характеристика просемінарів.
2. Методи активізації мислительної діяльності в ході семінарського заняття.
3. Основні вимоги до організації практичного заняття.

Тема 8. Організація навчання і види лабораторних занять по психології

1. Характеристика лабораторних занять.
2. Методика підготовки і проведення лабораторних занять.
3. Дидактичні вимоги до лабораторних занять

Ключові слова: лабораторні заняття, структура лабораторного заняття, функції лабораторного заняття, вимоги до лабораторних занять.

Характеристика лабораторних занять

Лабораторні роботи (від лат. labor - труднощі, робота; laboro - трудитися, працювати, долати труднощі, турбуватися) - один з видів самостійної навчальної роботи студентів, яка проводиться за завданням викладача із застосуванням навчальних приладів, інструментів, матеріалів, установок та інших технічних засобів.

Лабораторні заняття по психології є необхідною ланкою навчального процесу. Вони необхідні в таких курсах: загальна психологія, психодіагностика, експериментальна та ін.

Ціль лабораторних занять – навчання студентів дослідницькому підходу до вивчення психології як науки. Студенти практично знайомляться з основами експериментальної психології, засвоюють ази професійного експерименту, формують навички експериментування, відпрацьовують уміння роботи з класичними методиками.

Методика підготовки і проведення лабораторних занять

Лабораторні заняття з психології можна розділити на два види:

- 1) заняття, які проводяться в лабораторних умовах з використанням техніки і спеціального обладнання;
- 2) заняття, які проводяться у звичайній аудиторії.

В лабораторіях можна ознайомити студентів з особливостями організації та проведення лабораторного експерименту. На лабораторних заняттях доцільно дати можливість студентам продіагностуватись самим. Успішне знайомство з лабораторним експериментом можливе за умови виконання визначених правил:

- необхідне ретельне попереднє знайомство студентів з необхідними питаннями теорії, методикою майбутнього експерименту, технікою;
- у зв'язку з строго лімітованим часом лабораторного заняття студенти повинні чітко знати і виконувати свої робочі обов'язки;
- при оформленні і аналізі лабораторних занять велику увагу слід приділити формулюванню висновків.

Функції лабораторних та практичних занять:

- 1) закріплення теоретичних знань на практиці;
- 2) засвоєння умінь дослідницької роботи;
- 3) засвоєння умінь психологічної роботи;
- 4) застосування теоретичних знань для вирішення практичних задач;
- 5) самопізнання студента;
- 6) саморозвиток студента.

Форми організації практичних та лабораторних занять: фронтальна, групова, індивідуальна.

При фронтальній формі організації занять всі студенти виконують одночасно одне і теж завдання. Виконання студентами психологічних тестів з ціллю самопізнання – типовий приклад такої форми проведення практичних занять.

При груповій формі організації заняття одна і та ж робота виконується в малих навчальних групах, яка складається із кількох людей. Проведення психологічних експериментів в парах (експериментатор - досліджуваний), або трійках (експериментатор – протоколіст - досліджуваний) – типова схема багатьох лабораторних занять з психології.

При індивідуальній формі проведення заняття кожен студент виконує індивідуальне заняття. Потім вони обмінюються досвідом виконання роботи.

Дидактичні вимоги до лабораторних занять

Усі лабораторні та практичні заняття повинні проводитися на високому науково-методичному рівні, враховуючи передовий виробничий досвід. Викладач зобов'язаний забезпечити повне проведення всіх лабораторних і практичних занять, які передбачені програмою.

Не дозволяється скорочення або заміна тем занять без відповідного розгляду цикловою комісією і дозволу керівництва навчального закладу. Перед початком лабораторних і практичних занять викладач зобов'язаний перевірити рівень теоретичних знань з вивченого питання. До занять допускаються тільки ті студенти, які засвоїли теоретичний матеріал. До початку занять викладач повинен забезпечити повну готовність робочих місць відповідно до програми, розробленої ним інструкційно-технологічною картою і паспортом робочого місця. До початку виконання студентами робіт викладач зобов'язаний ознайомити їх з правилами техніки безпеки, перевірити теоретичні знання та спецодяг. У ході заняття викладач зобов'язаний забезпечити якісне виконання завдань, спрямувати студентів на творчий пошук.

Обов'язково за кожне лабораторне або практичне заняття викладач повинен оцінити рівень практичних умінь студента. Виконана робота реєструється в навчальному журналі на сторінках «Лабораторні і практичні роботи з дисципліни». Усі студенти повинні відпрацювати кожен роботу з дисципліни. Виконання лабораторних і практичних робіт обов'язково враховується при рубіжній атестації. На екзамен або підсумкове заняття

студент повинен принести робочий зошит з виконаними лабораторними і практичними завданнями.

Рекомендовані джерела: [2; 4; 8; 12].

Контрольні запитання та завдання:

1. Розкрийте сутність лабораторного заняття.
2. Назвіть основні види лабораторних занять.
3. Охарактеризуйте дидактичні вимоги до лабораторного заняття.
4. Яка принципова відмінність лабораторного заняття від практичного?

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Форми проведення лабораторних занять.
2. Дидактичні цілі лабораторних занять.
3. Порівняльна характеристика лабораторних та практичних занять.

Тема 9. Контроль навчальних досягнень студентів

1. Сутність понять «контроль», «облік» та «оцінка» ЗУН.
2. Види педагогічного контролю. Критерії і норми оцінки.
3. Форми і методи контролю навчальних досягнень студентів.
4. Психологічні передумови і показники успішності студентів у навчально-професійній діяльності.
5. Причини неуспішності студентів і шляхи їх усунення.

Ключові слова: контроль, облік та оцінка ЗУН, попередня, поточна, тематична перевірка (міжсесійний контроль); залік, курсові роботи, колоквиум, консультація (рубіжний контроль); семестрові экзамени, державні экзамени, дипломні роботи (підсумковий та заключний контроль).

Сутність понять «контроль», «облік» та «оцінка» ЗУН

Вирішення проблеми підвищення якості підготовки спеціалістів з вищою освітою на сучасному етапі передбачає значне поліпшення контролю навчальної роботи студентів як важливого засобу управління процесом навчання.

Необхідність контролю навчальної роботи й оцінки знань студентів має об'єктивний характер. Контроль (від фр. *сопігоі*) має декілька значень. У дидактиці його розуміють як нагляд, спостереження і перевірку успішності студентів. Контроль має такі функції: освітня, діагностично-корегуюча, контролююча, виховна, розвивальна, стимулююче-мотиваційна, управлінська, прогностично-методична.

Види педагогічного контролю. Критерії і норми оцінки

Контроль включає в себе різні види перевірки ЗУН.

Традиційно склалися такі види та форми перевірки ЗУН студентів:

- попередня, поточна, тематична перевірка (міжсесійний контроль);
- залік, курсові роботи, колоквиум, консультація (рубіжний контроль);
- семестрові экзамени, державні экзамени, дипломні роботи (підсумковий та заключний контроль).

Провідне місце у системі контролю навчальної роботи студентів посідає рубіжний контроль (заліки, курсові) та підсумковий і заключний контроль (семестрові та державні іспити), результати яких використовуються для визначення успішності студентів.

Заліки, экзамени, курсові та дипломні роботи, виробнича і педагогічна практика традиційно вважаються основними формами контролю навчальної роботи студентів.

Усі згадані види контролю знань студентів (попередній, поточний, тематичний, підсумковий) є відносно самостійними, хоча й тісно пов'язаними між собою.

Важливим критерієм перевірки ступеня готовності студента до творчої праці є його участь у науково-дослідній роботі.

Критерії і норми оцінки. Визначити об'єктивно рівень оволодіння людиною знаннями і способами діяльності, як свідчить педагогічний досвід, дуже важко. Щоб полегшити виконання цього завдання пропонується розділити два поняття, що перебувають у нерозривному взаємозв'язку, - критерії оцінки і норми оцінки.

1. критерії оцінки - це ті положення, урахування яких є обов'язковим при виставленні тієї чи іншої оцінки;

2. норми оцінки - це опис умов, на які має спиратися педагог, виставляючи студентові оцінку.

Об'єктом оцінювання мають бути структурні компоненти навчальної діяльності (учіння), а саме:

1. Змістовий компонент.
2. Операційно - організаційний компонент.
3. Емоційно - мотиваційний компонент - ставлення до навчання.

Саме ці характеристики змістового, операційно-організаційного та емоційно-мотиваційного компонентів учіння студентів можуть бути покладені в основу визначення рівнів навчальних досягнень (I - початковий, II - середній, III - достатній, IV - високий), загальних критеріїв їх оцінювання та відповідних оцінок (у балах).

Критеріями оцінювання навчальних досягнень студентів мають бути такі групи компетенцій: соціальні, полікультурні, комунікативні, інформаційні, саморозвитку та самоосвіти.

Форми і методи контролю навчальних досягнень студентів

Найбільш ефективними методами перевірки і контролю успішності студентів є методи: усного контролю і самоконтролю, письмового контролю і самоконтролю, лабораторно-практичного, програмованого контролю (машинного, безмашинного), тестового контролю.

Основними формами організації перевірки знань студентів у сучасних вишах є, насамперед: індивідуальна, групова, фронтальна перевірка, самоконтроль, рейтингова система.

Кожна з форм контролю має особливості й залежить від мети, змісту та характеру навчання. Для студента вищої школи великого значення набувають вміння самоконтролю. Самоконтроль, самоаналіз і самооцінка формує критичність мислення, адекватну самооцінку, позитивно впливає на розвиток здібностей рефлексії.

Для самоконтролю студенти можуть використовувати: тестування, перевірку знань за допомогою комп'ютера, авторецензування, виконання контрольних завдань з подальшим обговоренням результатів з викладачем та інші методи.

Психологічні передумови і показники успішності студентів у навчально-професійній діяльності

Успішність навчання студента залежить також від профілю ВНЗ і специфіки спеціальності. Так, наприклад, для успішного оволодіння гуманітарними спеціальностями важливим є:

- яскраво виражений вербальний тип інтелекту;
- широта пізнавальних інтересів і ерудованість;
- добре володіння мовою, багатий словниковий запас і вміння правильно його застосовувати;
- точне орієнтування в конкретних і абстрактних поняттях, високий рівень словесно-логічного, абстрактного мислення;
- творча і відтворююча уява;
- добре розвинута словесно-логічна пам'ять;
- високий рівень розвитку комунікативних здібностей;

Особливості мислення студента є також одним з основних факторів успішності його навчання. Набагато важче долається неуспішність, якщо вона є наслідком недостатнього рівня розвитку мислення. Важливим фактором успішності студента є індивідуальний стиль його навчально-професійної діяльності, що виявляється в стійких способах її здійснення відповідно до індивідуально-психологічних особливостей (темп роботи, період реагування, швидкість запам'ятовування та ін.) і наявних навчальних умінь і навичок.

Причини неуспішності студентів і шляхи їх усунення

Успішність студентів визначається не лише станом організації навчального процесу у вищій школі, а й психологічними закономірностями

навчально-професійної діяльності, рівнем сформованості в студентів учбових дій і операцій. Неврахування усього цього може бути однією з численних причин неуспішності студентів.

До вищесказаного можна додати ще й такі:

- недооцінка студентами теоретичних знань;
- не сформованість прийомів мислення;
- не володіння раціональними методами пізнання;
- прагматична спрямованість на близьку мету (здати залік, екзамен тощо).

Серед психологічних причин є також такі:

- недостатній розвиток вольової сфери (низький самоконтроль і недостатня довільність психічних функцій);
- недисциплінованість і неорганізованість;
- несистематична робота, що знижує її ефективність;
- лінощі, ласування перед труднощами;
- емоційна нестабільність і високий рівень тривожності;
- не ідентифікація з роллю студента.

Причинами неуспішності студентів можуть бути також нейрофізіологічні та педагогічні.

Шляхи усунення цих недоліків:

- перевести набування знань у процес самостійної пізнавальної діяльності студентів;
- підвищувати результативність організації самостійної роботи систематичним контролем і оцінкою її результатів;
- виховувати культуру мислення студентів та ін.

Рекомендовані джерела: [2; 4; 8; 12].

Контрольні запитання та завдання:

1. Розкрийте сутність понять «контроль», «облік» та «оцінка» ЗУН.
2. Назвіть основні види педагогічного контролю.
3. Охарактеризуйте дидактичні вимоги до педагогічного контролю.
4. Які основні шляхи усунення причин неуспішності?

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Функції педагогічного контролю.
2. Основні форми педагогічного контролю, їх переваги та недоліки.
3. Основні види науково-дослідної діяльності студентів.

Тема 10. Сучасні технології навчання у ВНЗ

1. Виникнення і розвиток сучасних технологій навчання вищої школи.
2. Сучасні педагогічні підходи до навчання.
3. Сучасні психологічно орієнтовані моделі освіти.
4. Особливості особистісно орієнтованих психологічно орієнтовані моделі освіти технологій вищої школи.
5. Особливості модульних технологій – застосування методу згорнутих інформаційних структур.

Ключові слова: технологія навчання, підходи до навчання, сучасні моделі освіти, психологічно-орієнтована модель, особистісно орієнтовані технології, інформаційні технології навчання.

Виникнення і розвиток сучасних технологій навчання вищої школи

Поняття «технологія навчання» інтерпретується неоднозначно:

- у власне психолого-педагогічному аспекті - як спосіб взаємодії суб'єктів освітньої діяльності;
- Л. А. Байкова - це певна послідовність операцій, дій, спрямованих на досягнення навчально-виховної мети;
- В. П. Беспалько - це система, в якій послідовно втілюється на практиці заздалегідь спроектований навчально-виховний процес;
- М. В. Кларін - це системність і конструювання навчального процесу, які гарантують досягнення поставленої мети;
- Н. Є. Щуркова - це сума науково обґрунтованих заходів виховного впливу на людину чи групу людей, окрему галузь професійної підготовки, пов'язану з його творчістю і майстерністю.

Необхідність врахування індивідуальних особливостей того, хто вчиться, відзначали вітчизняні психологи: Л. В. Виготський (теорія зони найближчого розвитку дитини); П. Я. Гальперін (теорія поетапного формування розумових дій); О. О. Леонтьєв (психологія спілкування) та інші.

Серед різноманітних напрямків нових педагогічних технологій найбільш адекватною є технологія кооперативного навчання у співробітництві (cooperative learning) бо, вони: легко вписуються в навчальний процес; є істинно педагогічними технологіями, гуманістичними не тільки у своїй психологічній суті, але й у суто моральному аспекті.

Сучасні педагогічні підходи до навчання

У сучасній педагогіці об'єктивно існують декілька підходів, як: особистісно орієнтований, креативний, антропологічний, культурологічний, соціологічний, інформаційний, цілісний (холізм), технологічний.

Сучасні психологічно орієнтовані моделі освіти

У межах психології розвитку спостерігається строкатість концептуальних підходів. Ось лише деякі з них: ранні концепції розвитку Дж.Локка і Ж.Руссо;

теорія дозрівання А.Гезела; етологічна теорія в декількох варіантах (К.Лоренц, Н.Тинберген, Дж.Боулбі); психолого-педагогічна теорія М.Монтессорі; організаційна теорія Г.Вернера; теорія когнітивного розвитку Ж.Піаже; теорія морального розвитку Л.Колберга; умовно-рефлекторна теорія (І.Павлов, Дж.Уотсон, Б.Скіннер); теорія соціального навчання А.Бандури; культурно-історична теорія Л.Виготського; психоаналітична теорія З.Фройда; стадіальна теорія Е.Еріксона; діяльнісний підхід до розвитку (Запорожець А.В, Леонт'єв О.М., Рубінштейн С.Л.); теорія поетапного формування розумових дій (Гальперін П.Я.).

Виділяються декілька методичних моделей, побудованих з урахуванням психологічних механізмів розвитку студентів: вільна, особистісна, розвиваюча, активізуюча, формуюча, збагачуюча моделі.

У «вільній моделі» максимально враховується внутрішня ініціатива студента. Головним психологічним елементом даної моделі є «свобода індивідуального вибору».

У розвиваючій моделі у центрі уваги педагога перебуває перебудова навчальної діяльності учня чи студента як на рівні змісту, так і на рівні технології з тим, щоб забезпечити появу певних нових психологічних якостей: теоретичного мислення, рефлексії, самостійності у розв'язуванні різних навчальних задач тощо.

Особливості особистісно орієнтованих технологій вищої школи

Доцільно виділити чотири основних варіанти педагогічних технологій.

1. Засновані на випереджуючому фіксованому інтелектуальному розвитку студента; реалізуються в системі розвиваючого навчання Д.Б.Ельконіна–В.В.Давидова (теорія і методика змістовного узагальнення і дедуктивної логіки засвоєння), у системі Л.В.Занкова, у технологіях проблемного навчання, в евристичних моделях навчання тощо. Не дивлячись на значне поширення і позитивні результати, деякі із технологій викликають заперечення (якщо форсований розвиток інтелекту йде на шкоду образно-емоційному пізнанню світу).

2. Технології пріоритетного розвитку емоційно-чуттєвої сфери, уяви, творчих можливостей та здібностей через різні види гри, психологічні тренінги, пов'язані з іменами Л.М.Толстого, К.Вентцеля, М.Монтессорі, Р.Штайнера. У сучасних варіантах, особливо в «школах вільного розвитку» також отримані обнадійливі, хоч і не гарантовані результати.

3. Технології пріоритетного розвитку практичного мислення, трудових умінь і навичок; послідовно втілюється в закладах початкової професійної освіти, де загальний інтелект і різноманітні здібності особистості прагнуть розвивати, залучаючи студентів до трудової діяльності, сприяють їх професійному самовизначенню.

4. Технології духовно-морального становлення особистості, екологічної чистоти підходу до природи студента, виховання в нього шляхетних чеснот на

основі віри в його вроджену місію і різноманітні можливості. Найбільш послідовно і плідно цей варіант відображений в педагогічній системі В.О.Сухомлинського: молода людина є явищем, носієм своєї місії й енергії духу.

Серед показників того, що дана технологія викладання навчального предмету у вищій школі є особистісно орієнтованою, є такі: наявність мотивації до навчання; сприятливе, комфортне освітнє середовище для досягнення мети; використання ефективних форм, методів і технік навчання; опора на досвід, знання, уміння і навички студентів; наявність в студентів відчуття контролю над процесом свого навчання; досягнення успіху, задоволення пізнавальних потреб та потреби у самореалізації; повне занурення у процес навчання; достатність часу на засвоєння нових знань і вмінь; відсутність факторів ризику для здоров'я; зміна змісту навчання і позиції викладача.

Особливості модульних технологій – застосування методу згорнутих інформаційних структур

Системною складовою технологій відкритих систем навчання, коли студент сам вибирає модель навчання, розробляє програму розвитку своїх професійних вмінь і якостей, є метод згорнутих інформаційних структур. «Згортанням» знань є когнітивний процес, у результаті якого об'єкти (явища, процеси, відношення, тощо) узагальнюються у деяку цілісну розумову конструкцію на дуже обмеженій кількості подібних об'єктів.

Структура вивчення дисципліни передбачає три системні модулі: базовий, основний і розширений. Зміст базового модулю складають фундаментальні знання – основні поняття і положення навчальної дисципліни, її наукові методи і система вправ, яка виробляє навички вирішення відповідних завдань. Зміст основного модулю – вимоги державного стандарту з даної дисципліни. Розширений модуль складають: додатковий теоретичний матеріал, до якого студент може звернутися для поглибленого вивчення тем; детально розроблені розділи курсу, матеріал яких має задовольнити професійні і творчі запити студента; вправи і завдання дослідницького характеру. Усі три модулі на рівні структурних компонентів містять вправи і завдання, за допомогою яких у студентів виробляються відповідні практичні уміння і навички, а також методи і засоби підсумкового оцінювання рівня засвоєння знань.

Рекомендовані джерела: [1; 7; 10; 14].

Контрольні запитання та завдання:

1. Проаналізуйте розвиток сучасних технологій навчання вищої школи.
2. Вкажіть на основні педагогічні підходи до навчання.
3. Назвіть основні вимоги до використання технологій навчання.
4. В чому полягають особливості особистісно орієнтованих технологій вищої школи?

5. Охарактеризуйте інформаційні технології навчання.

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Характеристика дослідницького (евристичного) навчання.
2. Ігрові технології навчання.
3. Соціально-психологічний тренінг як технологія навчання.

Тема 11. Психологія педагогічної діяльності та психологія особистості вчителя

1. Специфіка та структура педагогічної діяльності.
2. Специфіка педагогічного мислення.
3. Конфлікти та труднощі педагогічної діяльності.
4. Педагогічна творчість та її особливості.

Ключові слова: педагогічна діяльність, педагогічне мислення, труднощі педагогічної діяльності, педагогічна творчість.

Специфіка та структура педагогічної діяльності

Діяльність викладача розглядається як мінімум на трьох рівнях аналізу.

1). Соціально-педагогічний аналіз характеризує навчальну діяльність як одну з надзвичайно важливих різновидностей соціальної діяльності.

2). Психолого-педагогічний аналіз спрямований на визначення її структурних компонентів, розкриття тих особистісних факторів та внутрішніх механізмів, без яких неможливе здійснення учителем своїх громадських функцій у навчанні.

3). Конкретно-методичний аналіз пов'язаний з самим змістом діяльності вчителя і, відповідно, з виділенням тих знань, умінь і навичок і компетенції - системи здібностей навчального спілкування, якими має володіти вчитель певної спеціальності.

Предметом діяльності викладача є навчання студентів, яке він має організувати і регулювати відповідно до завдань вищої освіти. Основна мета викладача - організувати таку діяльність студентів, у ході і в результаті якої здійснювалося б формування їх світогляду, розвиток їх духовно-моральних переконань, засвоєння системи знань, формування практичних умінь і навичок, розвиток пізнавальних здібностей тощо.

Види педагогічних цілей: за ступенем узагальненості: загальні та конкретні; в залежності від уроку – етапні; в залежності від контингенту аудиторії - оперативно-конкретні; в залежності від формування особистості: навчальна, виховна, розвиваюча.

Професійно-педагогічна діяльність викладача це - неперервний процес розв'язання викладачем нескінченного ряду навчальних задач, спрямованих на

досягнення загальної мети — формування особистості студента, його світогляду, переконань, свідомості, поведінки.

Етапи розв'язання навчальної задачі:

- 1) аналіз педагогічної ситуації (діагноз);
- 2) проектування результату (прогноз) і планування педагогічних впливів;
- 3) конструювання і реалізація навчально-виховного процесу;
- 4) регулювання і коригування навчального процесу;
- 5) підсумковий облік, оцінка одержаних результатів і визначення нових педагогічних задач.

Результати педагогічної діяльності: навченість і навальність студентів, виховання і вихованість студентів.

Рівні продуктивності педагогічної діяльності:

1. непродуктивний (проста репродукція знань викладача)
2. умовно-продуктивний (коли вчитель адаптує свої знання до аудиторії)
3. середньо-продуктивний (коли вчитель володіє стратегічними завданнями предмета і володіє стратегією розвитку студентського колективу)
4. продуктивний (вчитель формує систему знань у студентів, систему мислення)
5. високопродуктивний (коли викладач свій предмет навчання робить засобом розвитку особистості студента)

Структура педагогічної діяльності:

1. суб'єкт вчитель
2. суб'єкт учень
3. предмет навчання.

Специфіка педагогічного мислення

Функції педагогічного мислення:

1. Аналіз конкретно педагогічних ситуацій
2. Постановка проблеми в конкретних умовах
3. Створення плану розв'язання проблеми
4. Регулювання запланованого плану
5. Аналіз отриманих результатів

В основі педагогічних задач лежить педагогічна ситуація. Будь-яка педагогічна задача є задачею соціального учіння.

Основою педагогічного мислення є процес прийняття педагогічних рішень у конкретній ситуації.

Логіка руху теоретичних знань у процесі вироблення навчальних рішень може бути розкрита наступним чином:

- 1) передусім, у викладача мають бути сформульованими певні провідні ідеї, які задають загальну спрямованість його діяльності.
- 2) наступний етап — втілення ідеї в конструктивну схему (модель, проект, задум) рішення, яка б врахувала особливості конкретної навчальної ситуації (оперативний образ ситуації).

3) формування критеріальних структур є необхідною передумовою розвитку викладача як суб'єкта навчальної праці і здійснюється у процесі поєднання теоретичних знань та практичного індивідуального педагогічного досвіду.

Конфлікти та труднощі педагогічної діяльності

Педагогічний конфлікт – найгостріший спосіб розвитку і подолання значущих суперечностей, що виникають у взаємодії учасників педагогічного процесу (викладачів, студентів, адміністрації), який зазвичай супроводжується негативними емоціями та потребує розв'язання і гармонізації.

Ознаки педагогічного конфлікту:

1) Контакти викладача зі студентами зводяться до мінімуму, збільшується соціальна дистанція педагогічного спілкування, сторони уникають неформальних взаємин.

2) Під час розмови кожен відстоює свої інтереси, наміри, цінності.

3) Виникає психологічний антагонізм між викладачем і студентом.

4) Об'єктивна причина конфлікту переноситься на особу, з якою конфліктують.

Конфліктна поведінка студента виявляється в таких формах: порушення трудової дисципліни; грубощі, зухвала поведінка; незгода і критика будь-яких пропозицій викладача; ігнорування педагогічних вимог, ухиляння від виконання завдань та ін.

Стадії розвитку педагогічного конфлікту:

1) Стадія потенційного формування суперечностей норм, цінностей, інтересів, поглядів, думок тощо.

2) Суперечності переходять на рівень реальних взаємин викладача і студентів.

3) Виникає протидія.

4) Протиборство.

5) Виникає інцидент.

Для вирішення педагогічного конфлікту є два основні шляхи:

1) через заміну об'єктивної ситуації;

2) через змінювання суб'єктивної педагогічної позиції викладача або позиції студентів щодо ситуації педагогічного конфлікту.

Загальні способи запобігання педагогічного конфлікту:

Ідеологічні – знімаються консенсусом (згодою) викладача і студентів;

Амбіційні – підкреслити значущість особистості іншої людини;

Етичні – керуватися нормами ділового етикету, правилами внутрішнього розпорядку ВНЗ.

Труднощі у педагогічній діяльності: невміння підтримувати в студентів уважність, впевненість у своїх силах, добросовісне ставлення до навчання; невміння розподіляти свою увагу на занятті; невміння використовувати вплив групи на особистість, орієнтація на «парну» педагогіку; відсутність вміння розбиратися в студентах, розуміти мотиви їх вчинків, поведінки у цілому; невміння прислухатися до критики у свій бік; невміння володіти собою, невірноваженість; відсутність уміння переконувати студентів; невміння підтримувати дисципліну та ін.

Педагогічна творчість та її особливості

Творчість - вища форма активності та самостійної діяльності людини, відзначається її соціальною значущістю й оригінальністю (новизною).

Сторони дослідження творчості:

- з об'єктивної точки зору творчість визначається її кінцевим продуктом – науковим відкриттям або новизною наукового дослідження, винаходом, раціоналізацією, написанням художнього твору, вирішенням нової задачі тощо;

- з суб'єктивної точки зору творчість визначається самим процесом, незалежно від значущості продукту, тобто психічними процесами, які є характерними для творчості.

Складові творчого процесу: постановка питання; мобілізація необхідних знань та досвіду для визначення попередньої гіпотези, шляхів та способів вирішення задачі; спеціальні спостереження і експерименти та їх узагальнення у вигляді висновків та гіпотез; оформлення думок та образів.

Стадії процесу творчості: підготовка (накопичення), визрівання, осяяння (інсайт), перевірка та повідомлення.

Рівні індивідуальної педагогічної творчості: низький; середній; високий.

Професіоналізм педагога - інтегральна характеристика педагога, яка передбачає володіння ним видами професійної діяльності й наявність у нього професійно важливих якостей, які забезпечують ефективне вирішення професійних педагогічних завдань щодо навчання й виховання.

Професіоналізм педагога відповідає критеріям:

- об'єктивні критерії: ефективність педагогічної діяльності;

- суб'єктивні критерії: стійка педагогічна спрямованість, розуміння ціннісних орієнтацій професії педагога.

Структурні компоненти професіоналізму: ґрунтовне володіння предметними знаннями; досвід діяльності; творчий підхід до виконуваної діяльності; чітка побудова орієнтованого плану дій

В основі професіоналізму лежить майстерність педагога. Майстерність педагога включає: індивідуально-психологічні якості; соціально-психологічні; власне професійні; моральні якості.

Педагогічні здібності поділяються на: перцептивні (сприймання, розуміння), управлінські.

Структура педагогічної майстерності: гуманістична спрямованість; професійні знання; здібності; педагогічна техніка.

Рекомендовані джерела: [3; 7; 10; 13].

Контрольні запитання та завдання:

1. Вкажіть на структуру педагогічної діяльності.
2. Назвіть основні етапи розв'язання навчальної задачі.
3. Охарактеризуйте функції педагогічного мислення.
4. Які основні ознаки педагогічного конфлікту?

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Майстерність педагога.
2. Бар'єри та труднощі педагогічної діяльності.
3. Основні способи запобігання педагогічного конфлікту.

Тема 12. Спілкування – чинник успішності у процесі професійного становлення

1. Категорія «спілкування» у наукових (психолого-педагогічних) дослідженнях.
2. Методологічні засади категорії спілкування.
3. Будова, рівні, види та характеристика спілкування у навчанні.
4. Види та стилі спілкування. Комунікативна компетентність.
5. Взаємовплив у процесі спілкування (міжособистого).

Ключові слова: спілкування, моделі процесу спілкування, будова, рівні, види спілкування, комунікативна компетентність.

Категорія «спілкування» у наукових (психолого-педагогічних) дослідженнях

Спілкування – це процес взаємодії між людьми, в ході якого виникають, виявляються і формуються міжособові відношення. Спілкування є вирішальною умовою становлення кожної людини як особистості. Спілкування впливає на результати діяльності людини. Б.Д.Паригін відмітив, що процес спілкування може виступати в один і той же час: і як процес взаємодії людей, і як інформаційний процес, і як процес їх взаємного впливу один на одного, і як процес їх взаємного переживання і взаємного розуміння один одного.

Л.П.Буєва виокремлює наступні напрями вивчення спілкування: інформаційно-комунікативний; гносеологічний; аксіологічний; нормативний; семіотичний; соціально-практичний (парксіологічний).

У психології спілкування можна розглянути в двох аспектах:

- як освоєння особистістю соціокультурних цінностей (предмет аналізу в культурно-історичній теорії Л.С. Виготського);
- як процес самореалізації (творчої індивідуальності) (розглядається в соціальній психології і в психології розвитку особистості).

Трактування «спілкування» у психології є багатограним.

1) А.А.Бодальов визначає спілкування – як взаємодію людей, змістом якої є обмін інформацією за допомогою різних засобів комунікації для встановлення взаємовідношень між людьми.

2) А.А.Леонтьєв розуміє спілкування «не як інтеріндивідуальний, а як соціальний феномен», суб'єкт якого «слід розглядати не ізольовано». В той же час він підходить до спілкування як до «любої діяльності». Позицію А.А.Леонтьєва підтримують і інші автори (колективна діяльність за Л.С. Виготським).

Методологічні засади категорії спілкування у навчанні

Методологічні засади теорії спілкування розглядаються з позиції системного і діяльнісного підходів.

Витоки способів навчального спілкування. Майєвтика - це метод ведення діалогу, спрямований на активізацію мислення, пізнання.

Інформаційна концепція спілкування. Полягає у передачі повідомлень від однієї людини іншій людині чи групі осіб, за допомогою усної або письмової мови, передачу умовних знаків (символів) за допомогою спеціальних передавальних і приймаючих пристроїв.

Тезаурусно-цільова концепція спілкування. Даний підхід розглядає окремий акт комунікації як перетворення тезауруса при зіткненні з іншим тезаурусом іншої людини за посередництвом матеріального продукту (тексту).

Кібернетична концепція спілкування. Основною функцією приймача в теорії зв'язку є максимальне декодування повідомлення.

Асиміляційно-контрастна концепція спілкування. Сутність цієї теорії полягає в тому, що у ній визначальна роль приділяється установкам і позиціям сторін, що спілкуються.

Особистісний смисл — продукт спілкування. За О. М. Леонтьєвим, особистісний смисл як психологічне утворення береться як упереджена форма відображення індивідуальної свідомості.

Функціональна структура спілкування. В процесі спілкування розрізняють сторони: комунікативну, інтерактивну, перцептивну, фатичну.

Психологічна концепція спілкування. Дана концепція розглядає спілкування у навчанні. Спілкування у навчанні виступає як відкрита і рухлива система розподілу (і перерозподілу) функцій його учасників.

Будова, види та характеристика спілкування у навчанні

У спілкуванні традиційно розрізняють: пізнавальний, мотиваційний, поведінковий і вольовий компоненти.

Я.О.Карпенко за критерієм мети виокремлює вісім функцій спілкування: контактна; інформаційна; спонукальна - стимуляція активності партнера для спрямування його на виконання певних дій; координаційна; сприймання і розуміння сенсу повідомлення і взаємне розуміння намірів, настанов, переживань, станів; емотивна; встановлення відносин; здійснення впливу.

Під час аналізу спілкування як діяльності виділяють такі структурні компоненти:

- предмет спілкування - інша людина, партнер по спілкуванню як суб'єкт;

- потреби у спілкуванні - прагнення людини до пізнання і оцінки інших людей, а через них - до самопізнання і самооцінки;

- мотиви спілкування - те, заради чого людина включається в спілкування.

- дія спілкування - одиниця діяльності, цілісний акт, адресований іншій людині і спрямований на неї як на свій об'єкт;

- завдання спілкування - те, на досягнення чого у даних конкретних умовах спрямовані різноманітні дії, що здійснюються у процесі спілкування;

- засоби спілкування - ті операції, з допомогою яких здійснюються дії спілкування;

- продукти спілкування - утворення матеріального і духовного характеру, що виникають у результаті спілкування.

На підставі характеру мети і, як наслідок - психологічної дистанції між партнерами, виокремлюють наступні рівні спілкування: примітивний, маніпулятивний, стандартизований, конвенціональний, діловий, ігровий, духовний.

Характер цілі і психологічна дистанція між партнерами дозволяє виокремити наступні рівні спілкування: ритуальний (соціально-рольовий); діловий (маніпулятивний); інтимно-особистісний.

Види та стилі спілкування

Спілкування, обумовлене соціальними функціями, регламентоване як за змістом, так і за формою, називається формальним. Неформальне спілкування наповнене суб'єктивним особистісним змістом і обумовлене тими особистісними відношеннями, що установилися між партнерами. Вищі форми неформального спілкування — любов та дружба.

В залежності від того, наскільки яскраво виявляються відношення, розрізняють наступні види спілкування: соціально-орієнтоване; групове предметно-орієнтоване спілкування; індивідуально-орієнтоване спілкування.

Стиль спілкування певною мірою є інтегральною характеристикою міжособистої взаємодії, де виявляються морально-світоглядні установки особистості, її вміння й навички.

Порівняння різних класифікацій (С. Л. Братченко, В. М. Мясичев, С. О. Шеїн) дозволяє виокремити низку інваріантних характеристик і на цій основі

диференціювати такі стилі спілкування: діалогічний, альтруїстичний, конформістський, пасивний, маніпулятивний, авторитарно-монологічний, конфліктний.

Якщо пасивний стиль розглядати як вихідний у розвитку спілкування, де позиції сторін, що взаємодіють, ще до кінця не виявлені, а сама взаємодія має поверхневий характер і перебуває на початковому етапі, то можна говорити про наявність двох протилежних тенденцій у розвитку компетентності особистості: особистісно-діалогічне спілкування з іншими, або ж на його орієнтацію на таке спілкування; особистісно-монологічне спілкування.

Взаємовплив у процесі спілкування (міжособистого)

Психологічний вплив – це вплив на психічний стан, почуття, думки, і вчинки людей за допомогою психологічних засобів: вербальних, пара лінгвістичних, невербальних.

Види міжособистого впливу: переконання, само просування, навіювання, зараження, пробудження імпульсу до наслідування, формування доброзичливості, прохання, примушування, деструктивна критика, ігнорування, маніпуляція.

Рекомендовані джерела: [4; 9; 11; 14].

Контрольні запитання та завдання:

1. Розкрийте сутність кібернетичної концепції спілкування.
2. Вкажіть на основні рівні спілкування у навчанні.
3. Охарактеризуйте комунікативну компетентність педагога.
4. Які основні труднощі педагогічного спілкування?

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Основні напрями вивчення спілкування.
2. Транзакційна комунікативна модель.
3. Психологічна концепція спілкування.

Список використаних та рекомендованих джерел

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України / А. М. Алексюк. – К.: Либідь, 1998. – 558 с.
2. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности / В. Г. Асеев. – М., 1976. – 325 с.
3. Атанов Г.А. Возрождение дидактики – залог развития высшей школы / Г. А. Атанов. – Донецьк, 2003. – 175 с.
4. Атутов П. Р. Технология й современное образование / П. Р. Атутов // Педагогика. – 1996. – № 2. – С. 16–25.
5. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения / Ю. К. Бабанский. – М., 1977. – 336 с.
6. Балл Г. А. Теория учебных задач: Психолого-педагогический аспект / Г. А. Балл. – М.: Педагогика, 1990. – 184 с.
7. Беспалько В. П. Педагогика й прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. – М., 1995. – 267 с.
8. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І. Д. Бех. – К., 1998. – 324 с.
9. Библер В. С. Мышление как творчество / В. С. Библер. – М.: Политиздат, 1975. – 400 с.
10. Бондарчук Е.И. Основы психологии и педагогики: Курс лекцій / Е. И. Бондарчук, Л. И. Бондарчук. – Киев: МАУП, 2001. – 224 с.
11. Бордовский Г. А. Новые технологии обучения: Вопросы терминологии / Г. А. Бордовский, В. А. Извозчиков // Педагогика. – 2007. – № 5. – С. 16–22.
12. Брудный А. А. К теории коммуникативного воздействия / А. А. Брудный // Теоретические и методологические проблемы социальной психологии. – М.: МГУ, 1977. – С. 32–49.
13. Брушлинский А.В. Психология мышления и проблемное обучение / А. В. Брушлинский. – М.: Знание, 1995. – 224 с.
14. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи / С. С. Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 314 с.
15. Вітвицька С.С. Практикум з педагогіки вищої школи / С. С. Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 396 с.
16. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: Навч. посібн. / А. І. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. – С. 320–358.
17. Кулюткин Ю. Н. Творческое мышление в профессиональной деятельности учителя / Ю. Н. Кулюткин // Вопросы психологии. – 1986. – №2. – С. 21–30.
18. Курлянд З.Н. Педагогіка вищ. шк. / З. Н. Курлянд. – К.: Знання, 2007. – С. 226–333.
19. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. – С. 195–209.
20. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів / Т. І. Туркот. – К.: Кондор, 2011. – 628 с.

21. Фіцула М.М. Педагогіка / М. М. Фіцула. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 542 с.
22. Щербан Т.Д. Психологія навчального спілкування / Т.Д. Щербан. – К.: Міленіум, 2004. – 345 с.
23. Щербан Т.Д. Теорії навчального спілкування: основи компетентності вчителя II / Т.Д. Щербан. - Мукачево: Карпатська вежа, 2003. – С. 45–68.

Навчально-методичне видання

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Курс лекцій

Укладачі: Щербан Т.Д., Алмаші С.І.

Тираж 4 пр.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4916 від 16.06.2015 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ, 89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26